

EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE
FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV

Evidenčné číslo:105003/B/2020/36109009600538116

Genocída v Rwande a jej vplyv na postavenie žien v spoločnosti

Bakalárska práca

2020

Marcela Gocmanová

EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE
FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV

Genocída v Rwande a jej vplyv na postavenie žien v spoločnosti

Bakalárska práca

Študijný program: Medzinárodné ekonomické vzťahy
Študijný odbor: Ekonomia a manažment
Školiace pracovisko: Katedra medzinárodných politických vzťahov
Vedúci záverečnej práce: Ing. Kristína Krupová

Bratislava 2020

Marcela Gocmanová

Čestné vyhlásenie

Čestne vyhlasujem, že záverečnú prácu som vypracovala samostatne a že som uviedla všetku použitú literatúru.

Dátum:

.....

Marcela Gocmanová

Pod'akovanie

Touto cestou by som chcela pod'akovať vedúcej mojej bakalárskej práce Ing. Kristíne Krupovej za užitočné rady, konzultácie a podporu pri celom procese písania tejto bakalárskej práce.

ABSTRAKT

GOCMANOVÁ, Marcela: *Genocída v Rwande a jej vplyv na postavenie žien v spoločnosti*.

– Ekonomická univerzita v Bratislave. Fakulta medzinárodných vzťahov; Katedra medzinárodných politických vzťahov a hospodárskej diplomacie. – Vedúci záverečnej práce: Ing. Kristína Krupová Bratislava: FMV EU, 2020, 57 s.

Cieľom bakalárskej práce je analyzovať postavenie žien v spoločnosti v Rwande pred genocídou a po jej skončení až po súčasnosť, prostredníctvom spoločenských noriem, prijatej legislatívy a zapojenia žien do verejného života. Práca je rozdelená do troch kapitol. Obsahuje jednu tabuľku a päť grafov. Prvá kapitola je venovaná teoretickému vymedzeniu pojmu genocída z etymologického a právneho hľadiska, ako aj historickým súvislostiam. Táto kapitola tiež popisuje samotný priebeh konfliktu a jeho dôsledky, špeciálne sa zameriava na spôsob riešenia sporov prostredníctvom súdnych procesov. Zachytáva aj vývoj rwandskej populácie so zameraním na percentuálne zastúpenie žien v spoločnosti, čo je nosné pre záverečnú časť práce. Záverečná kapitola sa zaoberá postavením žien v spoločnosti v Rwande, a to pred genocídou a po genocíde. Opisuje aj samotné zapojenie žien do konfliktu a jeho priame dôsledky na ne. Hlavné zameranie tejto kapitoly spočíva v analýze zmien v postavení žien v spoločnosti zapríčinenými či už priamo alebo nepriamo genocídou, najmä s poukázaním na vývoj spoločenských noriem a revízie a úpravy legislatívy.

Kľúčové slová: Rwanda, genocída, vplyv genocídy, postavenie žien v spoločnosti, práva žien

ABSTRACT

GOCMANOVÁ, Marcela: *Rwandan genocide and its impact on women's status in society*. – University of Economics in Bratislava. Faculty of International Relations; Department of International Political Relations and Economic Diplomacy. – Supervisor Ing. Kristína Krupová Bratislava: FMV EU, 2020, 57 p.

The aim of the bachelor thesis is to look at women's status in society in Rwanda before and after genocide up until the present day by analyzing social standards, adopted legislation and women's involvement in public life. The thesis is divided into three chapters and contains one table and five graphs. The first chapter is devoted to the theoretical definition of the term genocide from the etymological and legal point of view, as well as the historical context. This chapter also describes the course of the conflict and its consequences, focused on court proceedings. It also captures demographic structure of the Rwandan population with a focus on the percentage of women in society, which is crucial for the final part of the thesis. The final chapter deals with the women's status in society in Rwanda before and after genocide. It also describes the involvement of women in the conflict and its direct impact on them. The main focus of this chapter is to analyze the changes of women's status in society caused either directly or indirectly by genocide with particular reference to the development of social standards and the revision or modification of legislation.

Key words: Rwanda, genocide, impact of genocide, women's status in society, women's rights

OBSAH

Úvod	10
1 Súčasný stav riešenia problematiky doma a v zahraničí.....	12
1.1 Vymedzenie pojmu genocída	12
1.1.1 Etymologické vymedzenie pojmu genocída.....	12
1.1.2 Právne vymedzenie pojmu genocída	13
1.1.3 Nejasnosti ohľadom vymedzenia pojmu genocída.....	16
1.2 Historické súvislosti nepokojov v Rwande	16
1.2.1 Udalosti pred genocídou.....	17
1.2.2 Priebeh konfliktu	19
1.3 Dôsledky genocídy	20
1.3.1 Národné súdne procesy.....	21
1.3.2 Súdny systém gacaca.....	22
1.3.3 Medzinárodný trestný tribunál pre Rwandu	23
1.4 Demografické rozloženie Rwandy	24
2 Cieľ práce, metódy a metodika práce	27
3 Výsledky práce a diskusia	28
3.1 Postavenie žien v spoločnosti pred genocídou.....	28
3.1.1 Postavenie žien počas genocídy	31
3.2 Postavenie žien po skončení genocídy	32
3.2.1 Medzinárodný kontext.....	34
3.2.1.1 Protokol o právach žien v Afrike	35
3.2.2 Ženské zastúpenie vo verejných funkciách	36
3.2.2.1 Porovnanie s inými krajinami	37
3.2.3 Rodovo podmienené násilie	38
3.2.4 Ženy a zdravie	40
3.2.5 Ministerstvo pre rodovú rovnosť a podporu rodiny	43
3.2.6 Gender gap report	44
Záver	45
Zoznam použitej literatúry	46
Prílohy	55

Zoznam tabuliek

Tabuľka 1	Historický vývoj počtu obyvateľov Rwandy v období 1970-2020	25
-----------	---	----

Zoznam grafov

Graf 1	Populácia v Rwande od roku 1950 až po súčasnosť	25
Graf 2	Percentuálne zastúpenie ženskej populácie v Rwande v období 1970-2020 ..	26
Graf 3	Vývoj percentuálneho zastúpenia žien v parlamente v období 1994-2022	37
Graf 4	Používanie antikoncepčných prostriedkov u žien v rokoch 2000-2015.....	41
Graf 5	Miera úmrtnosti matiek v porovnaní s počtom pôrodov s kvalifikovanou asistenciou v Rwande v rokoch 2000-2015	42

Zoznam použitých skratiek

CEDAW	Dohovoru o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien
OSN	Organizácia spojených národov
RPF	Rwandský vlastenecký front

Úvod

Rwanda je krajinou v subsaharskej Afrike s veľmi špecifickou históriou. Dlhodobý konflikt medzi etnikami Tutsiov a Hutuov pretrvávajúci z predkoloniálneho obdobia až do občianskej vojny v 90. rokoch 20. storočia vyvrcholil do jednej z najhorších genocíd svetových dejín. Dôvodom je nielen jej obzvlášť brutálny priebeh, ale aj vysoký počet obetí. Udalosť mala veľký dopad na životy preživších, ako i na krajinu ako takú, na jej demografický, sociálny a právny charakter.

„Keď príde vojna, najväčší dopad má na ženy. Za deti sú zodpovedné ženy. Muži tam nie sú. Ženy sú teda mierotvorkyne a sú to práve ony, ktoré sa snažia vytvoriť mier.“ Teddy Gacinya týmto citátom poukázal na rolu žien pri obnove krajiny po konflikte. Podstata tohto výroku je nosná pre našu bakalársku prácu. Rwandské ženy tvorili základný pilier pri znovuzrození spoločnosti, keďže nepokoje mali na ženy vplyv priamo násilím, ktoré na nich bolo spáchané, ale aj nepriamo v priebehu času.

Cieľom predkladanej práce je analyzovať prerod krajiny s patriarchálnou štruktúrou na krajinu s najvyšším percentuálnym zastúpením žien v parlamente na svete a taktiež preskúmať, ako jedna z najväčších tragédií 20. storočia ovplyvnila ženy žijúce v Rwande. Zameriavame sa na postavenie žien v spoločnosti pred genocídou a po nej, predovšetkým prostredníctvom zaužívaných spoločenským noriem, zmien a revízie v oblasti legislatívy a vývoja štátnych inštitúcií až po súčasnosť.

Obsahom prvej kapitoly je určenie teoretického základu pre neskoršie skúmanie v ďalšej časti práce. Zaoberá sa vymedzením pojmu genocída z etymologického a právneho hľadiska, taktiež predkladá niekoľko definícií tohto pojmu od uznávaných odborníkov na danú problematiku, ako aj definície v oficiálnych dokumentoch. Pre komplexné pochopenie súvislostí sa prvá kapitola sústreďuje aj na historický vývoj krajiny a samotný priebeh občianskej vojny, ktorá vyvrcholila vyvražďovaním Tutsiov. Rovnako sa snaží priblížiť dôsledky a súdne procesy, ktoré následne prebiehali.

Záverečná časť práce je venovaná postaveniu žien v spoločnosti, a to pred genocídou, počas nej a po jej skončení. V období pred genocídou skúmame spoločenské normy, ktoré profilovali rolu žien v súkromnom a verejnom živote. Mapujeme postavenie žien od predkoloniálneho obdobia až po samotnú genocídu. Taktiež sa zaoberáme tým, akú úlohu ženy zohrávali počas konfliktu v roku 1994. Poukazujeme na zločiny, ktoré boli na ženách páchané počas masového vraždenia, ale zároveň pre zachovanie objektivity uvádzame i príklad,

kedy sa ženy stávali spolupáchateľkami. Následne analyzujeme prijatú legislatívu v oblasti ženských práv po skončení genocídy, zastúpenie žien v rozhodovacích orgánoch, kde prinášame aj porovnanie s ostatnými krajinami. Zaoberáme sa otázkou zdravia, pri ktorom bola nosná najmä lepšia prístupnosť k plánovaniu rodičovstva. Venujeme sa aj medzinárodnému kontextu, ako medzinárodným zmluvám a konferenciám, ktoré mali vplyv na aktuálny stav v rwandskej spoločnosti. Pre lepšiu predstavivosť postavenia žien v Rwande v porovnaní s ostatnými krajinami sveta uvádzame výsledky z každoročne zverejňovaného *Global Gender Gap Report*.

1 Súčasný stav riešenia problematiky doma a v zahraničí

1.1 Vymedzenie pojmu genocída

Definícia genocídy prechádzala mnohými obmenami a doplneniami už od samotného vzniku tohto pojmu. I keď nie je možné predostrieť jednotnú definíciu, pre úspešné skúmanie v rámci bakalárskej práce je potrebné vymedziť kľúčové pojmy z pohľadu rôznych autorov. Do úvahy berieme najmä právne vymedzenie, nakoľko budeme v práci rozoberať genocídu aj z trestnoprávneho hľadiska.

1.1.1 Etymologické vymedzenie pojmu genocída

Za autora pojmu genocída považujeme právnika poľského pôvodu Raphaela Lemkina. V roku 1933 na konferencii v Madride prvýkrát predložil návrh, aby medzinárodné právo uznalo vyvražďovanie národnostných, resp. etnických skupín ako samostatnú kategóriu zločinu. Tá mala byť oddelená od vojnových zločinov, ktoré toho času už boli uznávané prostredníctvom predošlých medzinárodných dohovorov. Prvotne použité termíny, barbarizmus ako vraždenie skupín ľudí a vandalizmus ako ničenie kultúrneho dedičstva, sa veľmi neujali.¹ Na absenciu vhodného pomenovania pre tento ťažký zločin poukázal počas druhej svetovej vojny aj Winston Churchill, keď nacistické násilnosti v Európe označil ako „zločin bez mena“.²

V roku 1944 Lemkin publikoval dielo *Vláda síl osi v okupovanej Európe*, kde prvýkrát spomenul pojem genocída kombináciou gréckych slov „*genos*“, čo znamená rasa a „*cide*“ ako vražda.³ Genocídu popísal ako „*koordinovaný plán pozostávajúci z rôznych činností zameraných na obmedzenie základných ľudských práv určitých národnostných skupín a následne na vyvraždenie týchto skupín.*“⁴

Genocída sa stala predmetom skúmania viacerých odborníkov, ktorí prichádzali s vlastnými vymedzeniami tohto pojmu. Lemkinova definícia teda neostala jedinou. Pieter Drost v roku 1959 definoval genocídu ako „*úmyselné zničenie fyzického života ľudských bytostí z dôvodu ich členstva v ľudskom spoločenstve ako takom.*“⁵ Podľa definície Lea Kupera z roku 1981 je genocída „*zločin proti spoločnosti, majúci podobu hromadného vraždenia, vykonávaný*

¹ Stapleton, Timothy J.: *A History of Genocide in Africa*. 2017. s.7

² Patterson, David: „*A Crime Without a Name*” – Churchill, Zionism, & the Holocaust. [cit.2020-01-12]. Dostupné na internete:<<https://winstonchurchill.org/publications/finest-hour/finest-hour-170/churchill-and-the-jews/>>

³ Lemkin, Raphael: *Axis Rule in occupied Europe*. 1944. s.79

⁴ Stapleton, Timothy J.: *A History of Genocide in Africa*. 2017. s.7

⁵ Andreopoulos, George J.: *Genocide : Conceptual and Historical Dimensions Pennsylvania Studies in Human Rights..* 1994. s.48

so zreteľným úmyslom.“⁶ Bývalý prezident *International Association of Genocide Scholars*, Robert Melson, opísal genocídu ako: „verejnú politiku vykonávanú štátom, ktorého zámerom je celková alebo čiastková deštrukcia sociálnej kolektivity alebo kategórie, zvyčajne spoločenskej skupiny, triedy alebo politickej frakcie.“⁷ Ervin Staub rozšíril vymedzenie genocídy na „pokus o vyhubenie rasovej, etnickej, náboženskej, kultúrnej alebo politickej skupiny, buď priamo prostredníctvom vyvražďovania alebo nepriamo vytváraním podmienok vedúcich ku deštrukcii danej skupiny.“⁸

1.1.2 Právne vymedzenie pojmu genocída

Názory na to, čo považovať za genocídu a čo už nie, sa líšia. Psychológ Israel Charny je presvedčený, že definícia genocídy je natoľko široká, že do nej môže byť zaradená i jadrová katastrofa v Černobyle. Historik Stephen Katz naopak hovorí, že pojem genocída zahŕňa iba genocídu spáchanú voči Židom. Tieto rozkoly sú dôvodom na nutnosť vychádzať z právneho hľadiska.⁹ Avšak právne vymedzenie nebolo dlho stanovené, keďže princíp štátnej suverenity nedovoľoval ostatným štátom zasahovať do vnútorných záležitostí štátu, v ktorom bola genocída páchaná.

Počas Norimberských procesov s nacistickými zločincami genocída ešte nebola súčasťou medzinárodného práva. Pojem genocída bol uznaný, ale nie ratifikovaný, *Organizáciou spojených národov* (ďalej len OSN) 9. decembra 1948. Veľká angažovanosť bola zo strany Lemkina, ktorý sa podieľal na vypracovaní *Londýnskej charty Medzinárodného vojenského tribunálu v Norimbergu*. Americký hlavný poradca Robert Jackson zahrnul slovo genocída do obžaloby, keď opísal vojnové zločiny ako „úmyselnú a systematickú genocídu, konkrétne vyhladenie rasových a národných skupín.“¹⁰ Avšak bol to iba opis toho, čo robili členovia jednotiek SSS-Einsatzgruppen, a nie ako zločin *sui generis*, ktorého sa dopustila jedna skupina proti druhej skupine, ako Lemkin dúfal. Žiadny z 207 vojnových zločincov nebol obvinený z genocídy. Avšak ochota žalobcov tento výraz použiť dokazuje to, že Lemkin mal istý vplyv na Norimberg už pred kodifikáciou genocídy OSN v roku 1948.¹¹

⁶ Kuper, Leo: *Genocide: Its Political Use in the Twentieth Century*. 1981. s. 22–23

⁷ Melson, Robert: *Revolution and Genocide: On the Origins of the Armenian Genocide and the Holocaust*. 1996. s.26

⁸ Staub, Ervin: *The Roots of Evil: The Origins of Genocide and Other Group Violence*. 1992. s.8

⁹ Semelin, Jacques: What is “Genocide”? 2005. In: *European Review of History: Revue européenne d'histoire*. s.82

¹⁰ The International Military Tribunal: *Trial of The Major War Criminals Before the International Military Tribunal*. [cit.2020-15-01]. Dostupné na internete: <https://www.loc.gov/rr/frd/Military_Law/pdf/NT_Vol-I.pdf>

¹¹ Earl, Hilary: *Prosecuting genocide before the Genocide Convention: Raphael Lemkin and the Nuremberg Trials, 1945–1949*. [cit.2020-15-01]. Dostupné na internete: <<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14623528.2013.821225?scroll=top&needAccess=true>>

John Quigley považuje za jeden z dôvodov uznania pojmu genocída prijatie *Charty OSN* v roku 1945. Tá vyhlásila dodržiavanie ľudských práv ako cieľ novovzniknutej organizácie, *Organizácie spojených národov*, a zaviazala členské štáty dodržiavaním týchto práv. Zákaz genocídy sa spája s posilnením práv jednotlivca. OSN sa sústredila na vypracovanie zmluvy zaoberajúcej sa nedávno spáchanými zverstvami, ktoré pritiahli pozornosť medzinárodného spoločenstva. Keďže pod vplyvom týchto skutočností boli štáty ochotné takmer okamžite konať, bola zhotovená už spomínaná *Charta Medzinárodného vojenského tribunálu*. V tomto kontexte sa prvýkrát objavilo slovo genocída v úradnom dokumente. Najskôr *Hospodárska a sociálna rada OSN*, zodpovedná za ľudské práva, vypracovala návrh zmluvy o zločine genocídy. Valné zhromaždenie následne vo svojom uznesení potvrdilo, že genocída je podľa medzinárodného práva zločinom, kvôli ktorému môžu byť jednotlivci trestaní. Definícia znela: „*genocída je popieraním práva na existenciu celých ľudských skupín, keďže vražda je popieraním práva na život jednotlivých ľudských bytostí*.“¹²

Šiesty výbor OSN (Výbor pre právne otázky), ktorý sa skladal zo zástupcov všetkých členských štátov OSN, sa dôkladne zaoberal vymedzením genocídy. Tento proces bol vo všeobecnosti nový, pretože medzinárodné spoločenstvo dovtedy nemalo skúsenosti s prípravou trestného zákona. Vypracovaný dokument bol prijatý Valným zhromaždením ako *Dohovor o zabránení a trestaní zločinu genocídy* (ďalej len Dohovor o genocíde) 9. decembra 1948.¹³ Dohovor vstúpil do platnosti v roku 1951, kedy bol odovzdaný potrebný počet ratifikácií.¹⁴

Genocída bola definovaná v článku 2 Dohovoru o genocíde ako „*akýkoľvek z nasledujúcich činov, spáchaný s úmyslom zničiť, celkovo alebo čiastočne, národnú, etnickú, rasovú alebo náboženskú skupinu, a to:*

- *zabitím členov tejto skupiny;*
- *spôsobením vážneho fyzického alebo mentálneho ublíženia členom tejto skupiny;*
- *úmyselným zasahovaním do podmienok na život tejto skupiny smerovanom tak, aby spôsobilo fyzické zničenie tejto skupiny celkovo alebo čiastočne;*
- *ukladanie opatrení určených na predchádzanie pôrodov v rámci tejto skupiny;*
- *nútený presun detí z tejto skupiny do inej skupiny.*“¹⁵

¹² United Nations General Assembly: *The Crime of Genocide*. [cit.2020-15-01]. Dostupné na internete: <<https://www.refworld.org/docid/3b00f09753.html>>

¹³ Quigley, John: *The genocide convention: An international law analysis*. 2016. s.6-8

¹⁴ Podľa článku 13 Dohovoru o zabránení a trestaní zločinu genocídy Dohovor nadobudne platnosť 90. deň po uložení 20. ratifikačnej listiny.

¹⁵ United Nations General Assembly: *Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide*. [cit.2020-16-01]. Dostupné na internete: <<https://www.refworld.org/docid/3ae6b3ac0.html>>

Táto definícia bola bez zmeny zakomponovaná aj v *Štatúte Medzinárodného trestného tribunálu pre Rwandu*, *Štatúte Medzinárodného trestného tribunálu pre bývalú Juhosláviu* a *Štatúte Medzinárodného trestného súdu*. Dohovor o genocíde nielenže trestá samotný čin genocídy, ale aj sprisahanie spáchať genocídu, priame a verejné podnecovanie k páchaniu genocídy, pokus o genocídu a spolupáchateľstvo. Toto pravidlo je zakotvené v *Štatúte Medzinárodného trestného tribunálu pre Rwandu* a *Medzinárodného trestného tribunálu pre bývalú Juhosláviu*, kde je priznaná trestná zodpovednosť každej osobe, ktorá „plánovala, podnecovala, nariadila, dopustila sa alebo inak napomáhala a podieľala sa na plánovaní, príprave alebo vykonávaní genocídy.“¹⁶

Avšak to neznamená, že genocída je nový pojem. Dokonca i v Dohovore o genocíde sa spomína, že „vo všetkých historických obdobiach genocída spôsobila ľudstvu veľké straty.“ Taktiež aj Valné zhromaždenie OSN hovorí, že „k mnohým takýmto zločinom genocídy došlo, keď boli rasové, náboženské a iné skupiny úplne alebo čiastočne zničené.“¹⁷ Z toho vyplýva, že aj udalosti, ktoré sa vyskytli pred prijatím Dohovoru o genocíde, môžu zodpovedať definícii genocídy uvedenej v ňom.

Podľa Viedenského dohovoru o zmluvnom práve, článku 28, je retroaktívne uplatňovanie zmlúv zakázané,¹⁸ čo platí i v prípade Dohovoru o genocíde. Medzinárodný súdny dvor potvrdil, že štátu, ktorý nebol viazaný dohovorom v čase spáchania činu, nemôže byť v súvislosti s týmto činom uložená nijaká povinnosť.¹⁹

Dohovor OSN o zabránení a trestaní zločinu genocídy ratifikovalo 152 štátov. Podľa článku 5 sú zmluvné štáty povinné prijať opatrenia a príslušné právne predpisy na predchádzanie genocídy a potrestanie jej páchatel'ov. Táto povinnosť sa považuje za normu medzinárodného obyčajového práva, a teda je záväzná pre všetky štáty, bez ohľadu na to, či ratifikovali Dohovor.²⁰

¹⁶ Van der Vyver, Johan D.: *Prosecution and Punishment of the Crime of Genocide*. [cit.2020-15-01]. Dostupné na internete: < <https://ir.lawnet.fordham.edu/ilj/vol23/iss2/2/> >

¹⁷ United Nations Office on Genocide Prevention and the Responsibility to Protect: *When to refer to a situation as "genocide"*. [cit.2020-16-01]. Dostupné na internete: <<https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/publications-and-resources/GuidanceNote-When%20to%20refer%20to%20a%20situation%20as%20genocide.pdf>>

¹⁸ United Nations: *Vienna Convention on the Law of Treaties*. [cit.2020-16-01]. Dostupné na internete: <<https://www.refworld.org/docid/3ae6b3a10.html>>

¹⁹ Stapleton, Timothy J.: *A History of Genocide in Africa*. 2017. s.8

²⁰ United Nations Office on Genocide Prevention and the Responsibility to Protect: *The Genocide Convention*. [cit.2020-16-01]. Dostupné na internete: <<https://www.un.org/en/genocideprevention/genocide-convention.shtml>>

1.1.3 Nejasnosti ohľadom vymedzenia pojmu genocída

Vymedzenie genocídy v sebe nesie niekoľko nepresností. Tým, že nie je presne určený počet obetí považovaný za genocídu, môže byť akýkoľvek násilný čin, ktorý má za následok vysoký počet mŕtvych, nesprávne označovaný ako genocída. Ba čo viac, právna definícia pojmu genocída obsahuje psychologický prvok zámeru. Spornosť spočíva v tom, či páchatelia mali v úmysle spáchať genocídu, a či na dokázanie zámeru postačuje usúdiť ho napr. z takého systematického vraždenia, aké sa udialo v roku 1994 v Rwande. Kontroverzným sa môže javiť i rozlíšenie vojny ako tragickej smrti civilistov a účelového pokusu o vyvraždenie danej skupiny.²¹

Ako pri všetkých zločinoch, i u genocídy je dôležité dôkladné prešetrenie, či konanie napĺňa skutkovú podstatu genocídy. Prešetrenie zodpovednosti štátu alebo individuálnej trestnej zodpovednosti za trestný čin genocídy musí byť vykonávané príslušným medzinárodným alebo vnútroštátnym súdom s právomocou takéto prípady posudzovať. Spory týkajúce sa interpretácie, aplikácie, uplatňovania a zodpovednosti štátu za genocídu majú byť podľa článku 9 Dohovoru o genocíde adresované *Medzinárodnému trestnému súdu*.²² Avšak, podľa článku 6, individuálna trestná zodpovednosť osôb obvinených z genocídy má byť vykonávaná príslušným súdom na území štátu, kde bol trestný čin spáchaný, alebo príslušným medzinárodným trestným tribunálom, ktorého jurisdikciu akceptovali zmluvné štáty.²³

1.2 Historické súvislosti nepokojov v Rwande

Územie Rwandy bolo obývané tromi etnickými skupinami – Twaovia, Hutuovia a Tutsiovia. Hutuovia predstavovali približne 85 % populácie, zatiaľ čo Tutsiov bolo 14 %.²⁴ Spolunažívanie Hutuov a Tutsiov siaha až do 15. storočia, kedy Tutsiovia založili na východe kráľovstvo a v priebehu nasledujúceho storočia expandovali na juh a západ krajiny, ktorá bola obývaná kmeňom Hutuov, živiacich sa prevažne poľnohospodárstvom. Rozšírením kráľovstva Hutuovia stratili istú časť autonómie, napriek tomu nasledujúce tri storočia žili relatívne v mieri. Tutsiovia dokonca prebrali niektoré kultúrne zvyky Hutuov. Rozprávali a stále rozprávajú rovnakým jazykom. Nezvyčajné neboli ani manželské zväzky medzi etnickými skupinami navzájom.²⁵

²¹ Stapleton, Timothy J.: *A History of Genocide in Africa*. 2017. s.10

²² United Nations General Assembly: *Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide*. [cit.2020-16-01]. Dostupné na internete: <<https://www.refworld.org/docid/3ae6b3ac0.html>>

²³ Ibid.

²⁴ United Nations: *Rwanda: A Brief History of the Country*. [cit.2020-22-02]. Dostupné na internete: <<https://www.un.org/en/preventgenocide/rwanda/historical-background.shtml>>

²⁵ Moghalu, Kingsley: *Rwanda's Genocide: The Politics of Global Justice*. 2005. s. 9

1.2.1 Udalosti pred genocídou

Zmena štruktúry vzťahov medzi dvomi najpočetnejšími etnikami nastala v 19. storočí, kedy si monarchia Tutsiov privlastňovala pozemky Hutuov. V roku 1899 sa Rwanda stala nemeckou kolóniou.²⁶ Avšak iba na dve desiatky rokov, nakoľko Nemecko kolónie stratilo po prvej svetovej vojne. Výsledkom povojnových vyjednávaní bolo, že sa ako porazená mocnosť muselo vzdať svojich kolónii v prospech ostatných európskych mocností, ktoré si ich rozdelili. Konkrétne Rwanda pripadla Belgicku.²⁷

Belgicko presadzovalo svoju politickú autoritu oveľa výraznejšie ako Nemecko. Na to, aby posilnili svoju moc nad krajinou, využívali metódu „rozdeľuj a panuj“. Najskôr medzi Tutsiami, aby našli tých, ktorí budú najochotnejší presadzovať agendu Belgicka, následne medzi ostatnými. Vládnuca trieda Tutsiov použitím niekoľkých radikálnych reforiem rozšírila nadvládu na celom území Rwandy, čím prehĺbila etnické rozdiely. Belgicko aktívne podporovalo ich nadradenosť, najmä kvôli tomu, že sa ich fyzické črty viac podobali európskym.²⁸ Tutsiovia boli vyšší, štíhlejší a mali o niečo svetlejšiu farbu pokožky ako Hutuovia. To, že zastávali vyššie pozície, prinášalo domnienky, že je vyššia aj ich inteligencia.²⁹

Deti významnejšie postavených Tutsiov mali jednoduchší prístup k vzdelaniu, čo viedlo k ich výhode pri obsadzovaní vplyvnejších postov a vykonávaní dôležitých povolaní v kolónii. Zásadné bolo zavedenie identifikačných kariet začiatkom 30. rokov, ktoré definitívne potvrdili priepastnú hranicu medzi etnikami. Začínajúca vlna násilia v polovici 20. storočia bola spôsobená niekoľkými faktormi. Prvým podnetom bola snaha Tutsiov získať nezávislosť od Belgicka.³⁰ Dôležitú udalosť predstavoval príchod flámskych belgických misionárov v 40. rokoch, pretože poskytli podporu Hutuom, čo viedlo k ich spojenectvu pod záštitou rímskokatolíckej cirkvi. Veľké množstvo Hutuov sa vydalo cestou duchovenstva a práve cirkev hrala dôležitú rolu v ich politickej mobilizácii. Niektorí duchovní boli dokonca neskôr aktívnymi páchatelmi genocídy. Ďalším faktorom, ktorý vyvolal násilie počas koloniálnej éry,

²⁶ The Commonwealth: *Rwanda: History*. [cit.2020-03-02]. Dostupné na internete: <<https://thecommonwealth.org/our-member-countries/rwanda/history>>

²⁷ Belgicko spravovalo aj Belgické Kongo. V tom čase bola Rwanda belgickou kolóniou ako Ruanda-Urundi. Mandát nad oblasťami mali Belgičania v rokoch 1922-1962, kedy došlo k postupnému dekolonizačnému procesu naprieč Afrikou.

²⁸ Moghalu, Kingsley: *Rwanda's Genocide: The Politics of Global Justice*. 2005. s. 9-13

²⁹ Berry, Marie E.: *War, Women, and Power From Violence to Mobilization in Rwanda and Bosnia-Herzegovina*. 2018. s.32

³⁰ Je nutné poznamenať, že Belgičania, ktorí aktívne zasahovali do diania v Rwande boli frankofónni.

bol odpor belgických kolonizátorov voči scenáru nezávislej Rwandy vedenej Tutsiami, ktorí sa už vtedy tešili podpore medzinárodného komunistického hnutia.³¹

V roku 1957 vydala skupina deviatich Hutuov *Hutu Manifesto* požadujúce demokraciu. Avšak nie demokraciu, akú poznáme dnes, keďže manifest obsahoval prvky netolerancie a xenofóbie. Označoval Tutsiov za votrelcov a tvrdil, že Rwanda je krajina Hutuov.³² V roku 1959, po tom, ako bol politik z radu Hutuov napadnutý Tutsiom, vypukla v krajine sociálna revolúcia. Vzniklo hnutie, na čelo ktorého sa dostal Grégoire Kayibanda, neskorší prezident krajiny. Táto organizovaná skupina bola tvorená extrémistami z radu Hutuov a roľníkmi usilujúcimi sa o zvrhnutie nadvlády Tutsiov. Kayibanda využil práve etnické rozdiely na to, aby dosiahol moc v krajine nastolením tyranie. Vyhláseným referendom bola potvrdená plná nezávislosť. Celý tento proces bol sprevádzaný masovým vraždením Tutsiov a útekom veľkého množstva z nich do okolitých krajín ako Tanzánia, Burundi, Belgické Kongo a Uganda.³³

Udalosti sociálnej revolúcie môžeme označiť ako prvú fázu genocídy, aj keď počet obetí zďaleka nebol taký ako v roku 1994. Neľudské zabíjanie pokračovalo desiatky rokov. Skupina Tutsiov, organizovaná vo vojenských zložkách so základňami v Burundi a Ugande, sa niekoľkokrát pokúsila napadnúť Rwandu, avšak po týchto pokusoch vždy nasledovala pomsta na Tutsioch žijúcich v Rwande. Medzi Hutuami z juhu a severu krajiny vznikali značné nepokoje, čo vyvrcholilo vojenským pučom vedeným Juvénalom Habyarimanom zo severu. Práve tieto udalosti znamenajú koniec éry Kayibanda v roku 1973.³⁴ Habyarimana založil novú politickú stranu *Národné revolučné hnutie za rozvoj* a stal sa lídrom rwandskej vlády na ďalšie dve desaťročia.³⁵

Za začiatok občianskej vojny je považovaný rok 1990, kedy sily *Rwandského vlasteneckého frontu* (ďalej len RPF), koncentrované v Ugande, napadli Rwandu. RPF bol zložený prevažne z tutsijských utečencov. Habyarimana obvinil Tutsiov v Rwande zo spolupáchateľstva, čo vyvolalo zatknutie stoviek z nich a v nasledujúcich troch rokoch aj niekoľko vražd. V roku 1992 začali rokovania vlády s RPF a v auguste 1993 Habyarimana podpísal dohodu v Arushe v Tanzánii. V nej vyzval na vytvorenie prechodnej vlády, ktorá by zahŕňala RPF. Táto dohoda o rozdelení moci rozhnevala extrémistov z radu Hutuov.³⁶ René

³¹ Moghalu, Kingsley: *Rwanda's Genocide: The Politics of Global Justice*. 2005. s.10

³² Mayersen, Deborah: A political monopoly held by one race: *The politicisation of ethnicity in Colonial Rwanda*. [cit.2020-03-02]. Dostupné na internete: <<https://ro.uow.edu.au/cgi/viewcontent.cgi?article=2263&context=artspapers>>

³³ Moghalu, Kingsley: *Rwanda's Genocide: The Politics of Global Justice*. 2005. s.11-12

³⁴ Ibid. s. 13

³⁵ History.com Editors: *Rwandan Genocide*. [cit.2020-22-02]. Dostupné na internete: <<https://www.history.com/topics/africa/rwandan-genocide>>

³⁶ Ibid.

Lemarchand vo svojej štúdii uvádza, že v roku 1992 už existoval inštitucionálny aparát genocídy.³⁷ Možno teda povedať, že genocída bola vopred premysleným činom.

1.2.2 Priebeh konfliktu

Udalosti vyvrcholili 6. apríla 1994 zostrelením lietadla nad hlavným mestom Rwandy Kigali. Lietadlo prevážalo prezidenta Rwandy Habyarimana a Burundi Cypriena Ntaryamira. Na druhý deň bola zabitá aj rwandská premiérka Agathe Uwilingiyimana, pričom všetci títo predstavitelia patrili do etnika Hutuov.³⁸

Len pár hodín po havárii začalo v Kigali zabíjanie opozičných politikov. Prvými cieľovými skupinami boli umiernení Hutuovia a vrcholní predstavitelia Tutsiov. V tejto fáze sa venovala iba malá pozornosť etnickému pôvodu. Každý, kto bol podozrivý zo sympatií RPF, bol považovaný za zradcu.³⁹ Takisto politici, ktorí neboli naklonení novej politickej konfigurácii, nastolenej po 7. apríli 1994, boli usmrtení.⁴⁰

Medzi obeťami bolo 10 členov belgickej jednotky dozerajúcej na dodržiavanie prímeria, čo viedlo k stiahnutiu belgických vojsk z krajiny a vyhláseniu OSN, že mieroví dozorcovia budú v prípade potreby brániť iba seba samých. Potom už nestálo nič v ceste, aby príslušníci prezidentskej gardy, ozbrojených síl či domobrany začali s hromadným zotročovaním a vyvražďovaním.⁴¹ Mladí ľudia, ktorí sa tiež zapojili do týchto zverstiev, boli buď aktívnymi členmi armády alebo *Interahamwe*, čo bola polovojenská organizácia združujúca radikálnych Hutuov, ktorej názov v miestnom jazyku znamená „tí, ktorí bojujú spolu“.⁴²

Opozícia bola odstránená v priebehu niekoľkých hodín. Zbavenie sa stoviek tisíc civilistov Tutsiov v častiach Gitarama a Butare bola náročnejšia úloha. Miestni čelní predstavitelia odmietali vykonanie vražedných príkazov z Kigali. V Butare sa podarilo udržať veci relatívne pokojné desať dní po začiatku porážky Kigali. Práve predstavitelia odporu násilia sa stali prvými, ktorí boli zabití členmi *Interahamwe*. Štyridsaťosem hodín po havárii sa krviprelievanie začalo šíriť krajinou, po čom tisíce panikou postihnutých Tutsiov utieklo

³⁷ Totten, Samuel: *Century of Genocide: Critical Essays and Eyewitness Accounts*. 2008. s.408-409

³⁸ Klíma, Vladimír: *Masakry na oplátku*. [cit.2020-23-02]. Dostupné na internete: <<https://www.respekt.cz/tydenik/1994/21/masakry-na-oplatku>>

³⁹ Totten, Samuel: *Century of Genocide: Critical Essays and Eyewitness Accounts*. 2008. s.411

⁴⁰ Human Rights Watch: *The Rwandan Genocide: How it was prepared*. [cit.2020-23-02]. Dostupné na internete: <<https://www.hrw.org/legacy/background/africa/rwanda0406/rwanda0406.pdf>>

⁴¹ History.com Editors: *Rwandan Genocide*. [cit.2020-22-02]. Dostupné na internete: <<https://www.history.com/topics/africa/rwandan-genocide>>

⁴² Ensor, Marisa O.: *Transitional Justice, Displacement, and the Rights of the Young: Retributive and Restorative Approaches in the Aftermath of the Rwandan Genocide*. [cit.2020-25-02]. Dostupné na internete: <https://www.researchgate.net/publication/337086563_Transitional_Justice_Displacement_and_the_Rights_of_the_Young_Retributive_and_Restorative_Approaches_in_the_Aftermath_of_the_Rwandan_Genocide>

zo svojich domovov. Niektorým poskytli útočisko ich susedia Hutuovia, iní sa pokúsili utiecť do oblastí kontrolovaných RPF. Ďalší hľadali útočisko v kostoloch alebo sa schovávali v močiaroch. K najhorším masakrom dochádzalo v objektoch patriacich cirkvi a misijných domoch, ako napr. v Nyamata, Musha, Karubamba.⁴³

Veľkú rolu hrali masmédiá, konkrétne rádio, ktoré sa využívalo nielen na lokalizáciu Tutsiov, ale i na propagandu. Ľuďom podsúvali rôzne odôvodnenia genocídy. Jedným z nich bola diskriminácia Hutuov počas kolonizácie, čo malo spraviť z genocídy formu otrokárskej vzbury. Násilné činy sa snažili zľahčovať dehumanizáciou Tutsiov, nazývali ich napr. „švábmi“. Extrémistická stratégia Hutuov sa zmenila na vyhladzovaciu kampaň. *Rwandský vlastenecký front* sa začal brániť, čím sa vytvorila toxická zmes občianskej vojny a genocídy.⁴⁴ Ako uvádza Melvern vo svojej publikácii, väčšina obetí v Rwande zomrela počas prvých šiestich týždňov tohto organizovaného krviprelievania.⁴⁵

Začiatkom júla sily RPF získali kontrolu nad väčšinou krajiny, vrátane Kigali. Reakciou na to bol útek viac ako dvoch miliónov ľudí z Rwandy, takmer výhradne Hutuov, do utečeneckých táborov v Konžskej demokratickej republike⁴⁶ a ďalších susedných krajín. Po víťazstve *Rwandského vlasteneckého frontu* vytvorili koalíčnú vládu s prezidentom Pasteurom Bizimunguom (Hutuom) a Paulom Kagameom (Tutsiom) ako zástupcom prezidenta a ministrom obrany. Habyarimanova strana *Národné republikánske hnutie za demokraciu*, ktorá hrala kľúčovú úlohu pri organizovaní genocídy, bola vyhlásená za nezákonnú. V roku 2003 prijali novú ústavu, ktorá vylúčila zmienku o etnicite. Následne bol Kagame zvolený za prezidenta s desaťročným volebným obdobím.⁴⁷

1.3 Dôsledky genocídy

Genocída v Rwande je nepochybne jednou z najväčších tragédií 20. storočia. Odhady hovoria o 500 až 800 tisíc obetiach v priebehu troch mesiacov. Počet zavraždených za jeden mesiac krviprelievania je taký vysoký ako v občianskej vojne v Bosne a Hercegovine počas

⁴³ Totten, Samuel: *Century of Genocide: Critical Essays and Eyewitness Accounts*. 2008. s.411

⁴⁴ United to end genocide: *The Rwandan Genocide*. [cit.2020-25-02]. Dostupné na internete: <<http://endgenocide.org/learn/past-genocides/the-rwandan-genocide/>>

⁴⁵ Melvern, Linda: *Missing the story: The media and the Rwandan genocide*. *Contemporary Security Policy*. . [cit.2020-25-02]. Dostupné na internete: <https://www.researchgate.net/publication/233164801_Missing_the_Story_The_Media_and_the_Rwandan_Genocide>

⁴⁶ Do roku 1997 sa Konžská demokratická republika nazývala Zair.

⁴⁷ History.com Editors: *Rwandan Genocide*. [cit.2020-22-02]. Dostupné na internete: <<https://www.history.com/topics/africa/rwandan-genocide>>

dvoch rokov. K počtu obetí je nutné prirátat' aj úmrtia spôsobené bakteriálnou úplavicou,⁴⁸ cholerou, hladomorom či absolútnym vyčerpaním. Veľké množstvo ľudí bolo fyzicky a psychicky postihnutých na celý život kvôli zmrzačeniam, znásilneniam a traumám. Viac ako dva milióny obyvateľov utieklo do susedných krajín a asi polovica z tohto počtu sa presídlila v rámci Rwandy.⁴⁹

Interpretácia genocídy je redukovateľná na prvoradú premennú – nenávisť medzi etnikami. To spôsobilo, že etnická identita bola legislatívne odstránená. V dnešnej Rwande už viac neexistujú Hutuovia, Tutsovia a Twaovia, ale iba Rwandania. Ktokoľvek podozrivý z podpory separácie a poukazovania na etnický pôvod podlieha zákonným sankciám. Podľa 10. článku Ústavy sú revizionizmus, popieranie a zľahčovanie genocídy trestné. V článku 37 sa ďalej uvádza, že „*propagácia etnickej, regionálnej a rasovej diskriminácie alebo akákoľvek iná forma separácie sa trestá zákonom.*“⁵⁰ Odôvodnenie tejto legislatívy spočíva vo videní cesty k mieru v odstránení etnicity z politickej diskusie.

V dňoch nasledujúcich po genocíde bolo veľké množstvo Hutuov zatknutých. Pretrvávala vysoká miera podozrievania voči populácii Hutuov vo všeobecnosti a vytrvalá snaha o zabezpečenie úplnej kontroly vládneho *Rwandského vlasteneckého frontu* na všetkých úrovniach. Predpokladom na tieto kroky boli podľa Scotta Strausa odhady, že na vykonávaní genocídy sa zúčastnila skoro celá dospelá populácia Hutuov.⁵¹

Po skončení genocídy bolo potrebné potrestať páchatel'ov. Bol zriadený špeciálny *Medzinárodný súdny tribunál pre Rwandu*. Tí, ktorí neboli stíhaní pred týmto tribunálom, boli podrobení procesom buď na úrovni národných súdov, alebo prostredníctvom súdneho systému *gacaca*.

1.3.1 Národné súdne procesy

Snaha o nastolenie spravodlivosti v krajine priniesla hromadné zatýkanie desiatok tisíc podozrivých z genocídy. Do roku 2000 bolo vo väzniciach približne 120 tisíc ľudí. Tento krok bol veľmi nepopulárny najmä kvôli tomu, že náklady na uväznenie podozrivých mohli byť radšej použité na splatenie reparácií pre preživších.⁵²

⁴⁸ Hnačkové ochorenie vyskytujúce sa najmä počas vojen, spôsobené nedostatočnou hygienou a spracovaním potravín.

⁴⁹ Sellstrom, Tor a kol.: *The International Response to Conflict and Genocide: Lessons from the Rwanda Experience*. [cit.2020-27-02]. Dostupné na internete: <<https://www.oecd.org/derec/unitedstates/50189653.pdf>>

⁵⁰ Rwanda's Constitution of 2003 with Amendments through 2015. [cit.2020-27-02]. Dostupné na internete: <<http://extwprlegs1.fao.org/docs/pdf/rwa128551.pdf>>

⁵¹ Totten, Samuel: *Century of Genocide: Critical Essays and Eyewitness Accounts*. 2008. s.412

⁵² Waldorf, Lars: *Transitional Justice and DDR: The Case of Rwanda*. [cit.2020-27-02]. Dostupné na internete: <<https://www.ictj.org/sites/default/files/ICTJ-DDR-Rwanda-CaseStudy-2009-English.pdf>>

Keďže počet podozrivých bol enormný, v roku 1996 bol prijatý nový zákon, podľa ktorého bol obvineným udeľovaný nižší trest, pokiaľ sa priznali k vine. Avšak len veľmi malé percento obžalovaných tak skutočne učinilo. Kvalita týchto procesov bola relatívne nízka. Jednak z dôvodu nedostatku obhajcov, ale i kvôli politickým zásahom do priebehu konania. Po tom, ako bolo v roku 1998 verejne popravených 22 páchatel'ov genocídy, bola Rwanda podrobená medzinárodnej kritike. Trest smrti bol však úplne zrušený až v roku 2007. Niektoré ľudsko-právne organizácie Rwandy vyčítali aj to, že nevenovala dostatok pozornosti vyšetrovaniu sexuálneho násillia, ktorým utrpeli tisíce žien. Tieto zločiny boli na vnútroštátnych súdoch riešené len veľmi výnimočne.⁵³

1.3.2 *Súdny systém gacaca*

Spočiatku konali vo veciach spojených s genocídou vnútroštátne sudy, avšak kvôli kumulácii rôznych dôvodov bolo potrebné nájsť iný spôsob, ako sa vysporiadať so situáciou. Jedným z týchto dôvodov bola nedostatočná personálna kapacita. Počas funkčného obdobia prezidenta Habyarimana malo univerzitný titul iba 45 zo 708 pôsobiacich sudcov. Súdna moc bola iba predĺženou rukou výkonnej moci, čo znižovalo dôveryhodnosť inštitúcií. Preplnené väznice a nevyhovujúce podmienky, v ktorých boli väzni držaní, sa stávali neznesiteľnými. Preto bol 16. januára 2001 prijatý zákon, ktorý v Rwande zaviedol súdny systém, známy ako *gacaca*.⁵⁴

Tisíce miest a dedín naprieč Rwandou bolo od roku 2002 zapojených v tomto revolučnom súdnom systéme.⁵⁵ *Gacaca* predstavuje tradičnú rwandskú metódu riešenia konfliktov z predkoloniálneho obdobia. Jej obnovenie bolo považované za kontroverzné. *Gacaca* priznáva jednotlivcom zvoleným miestnym obyvateľ'stvom právomoc posudzovať prípady a vylučuje profesionálnych sudcov a právnikov z účasti v akejkoľvek oficiálnej funkcii. V roku 2001 bolo zvolených viac ako 250 tisíc *gacaca* sudcov v 11 tisíc jurisdikciách. Hlavným cieľom *gacaca* je stíhať podozrivých z genocídy a začať proces rekonštrukcie narušenej sociálnej štruktúry. Už v čase, keď bola *gacaca* slávnostne otvorená, bolo približne 120 tisíc ľudí zadržovaných vo väzniciach po celej krajine. Vzhľadom na extrémnu individuálnu a sociálnu devastáciu spoločnosti predstavuje *gacaca* ambiciózny

⁵³ Waldorf, Lars: *Transitional Justice and DDR: The Case of Rwanda*. [cit.2020-27-02]. Dostupné na internete: <<https://www.ictj.org/sites/default/files/ICTJ-DDR-Rwanda-CaseStudy-2009-English.pdf>>

⁵⁴ Loyle, Cyanne E.: *Transitional justice and political order in Rwanda*. [cit.2020-01-03]. Dostupné na internete: <https://www.researchgate.net/publication/320742158_Transitional_justice_and_political_order_in_Rwanda>

⁵⁵ Názov *gacaca* je odvodený zo slova tráva, kvôli spôsobu, ako boli vypočúvania vedené. Súdny proces prebiehal na otvorenom priestranstve v zornom poli celého spoločenstva.

pokus o zapojenie celej populácie do procesov tranzitívnej spravodlivosti a obnovy po genocíde.⁵⁶

Tento proces si vyslúžil kritiku odbornej právnickej verejnosti z niekoľkých dôvodov. Za nedodržiavanie medzinárodných právnych dohovorov o riadnom konaní, neposkytovanie právneho poradenstva pre obžalovaných, chýbajúcu nestrannú porotu a v neposlednom rade za sudcov bez kvalifikácie. Okrem toho boli stíhané iba osoby obvinené zo spáchania genocídy ignorujúc zločiny proti Hutuom spáchané Tutsiami.⁵⁷

1.3.3 Medzinárodný trestný tribunál pre Rwandu

Medzinárodný trestný tribunál pre Rwandu bol zriadený v novembri roku 1994 Rezolúciou 955, ktorá vyjadrovala „vážne znepokojenie nad správami, ktoré naznačujú, že bola spáchaná genocída a iné systematické, rozšírené a zjavné porušenia medzinárodného práva, a odhodlanie ukončiť takéto zločiny a prijať účinné opatrenia, aby sa pred súd postavili osoby, ktoré sú za ne zodpovedné.“⁵⁸ Vznikol iba rok po vytvorení *Medzinárodného trestného tribunálu pre bývalú Juhosláviu*. Zrod oboch týchto *ad hoc* tribunálov možno považovať za dôkaz reaktívnej povahy medzinárodného systému ľudských práv. Najmä v prípade Rwandy existovala dostatočná príležitosť podniknúť preventívne kroky alebo zasiahnuť proti genocíde. Namiesto toho prišla odpoveď až po jej skončení.⁵⁹ To, že sa dá genocíde včas zabrániť, hovorí aj Helen Fein: „*Genocíde sa dá predísť, pretože je zvyčajne premysleným aktom. Vykonávatelia vopred kalkulujú s pravdepodobnosťou úspešnosti vzhľadom na ich hodnoty a ciele.*“⁶⁰

Medzinárodný trestný tribunál pre bývalú Juhosláviu bol prvým svojho druhu. Možno ho považovať za precedentný pre vznik *Medzinárodného trestného tribunálu pre Rwandu*. Aj keď boli spočiatku experimentom, stali sa významným krokom vpred v medzinárodnej spravodlivosti. Prispeli k rozvoju medzinárodného právneho poriadku, konkrétne najmä v oblasti genocídy, zločinov proti ľudskosti, vojnových zločinov, ako aj individuálnej zodpovednosti.⁶¹

⁵⁶ Clark, Phil: *The Gacaca Courts, Post-Genocide Justice and Reconciliation in Rwanda: Justice without Lawyers*. 2010. s.3

⁵⁷ Loyle, Cyanne E.: *Transitional justice and political order in Rwanda*. [cit.2020-01-03]. Dostupné na internete: <https://www.researchgate.net/publication/320742158_Transitional_justice_and_political_order_in_Rwanda>

⁵⁸ United Nations: *Resolution 955*. [cit.2020-03-03]. Dostupné na internete: <https://www.irmct.org/specials/ictr-remembers/docs/res955-1994_en.pdf>

⁵⁹ Akhavan, Payam: *The International Criminal Tribunal for Rwanda: The Politics and Pragmatics of Punishment*. 1996. In: *The American Journal of International Law*. s.501-502

⁶⁰ Fein, Helen: *The Prevention of Genocide: Rwanda and Yugoslavia Reconsidered*. 1994. s.5

⁶¹ Akhavan, Payam: *The International Criminal Tribunal for Rwanda: The Politics and Pragmatics of Punishment*. In: *The American Journal of International Law*. s.501-502

Medzinárodný trestný tribunál pre Rwandu bol vytvorený na základe právomoci kapitoly 7 *Charty OSN*, ktorá špecifikuje práva Bezpečnostnej rady na podniknutie nevyhnutných krokov na zachovanie mieru a bezpečnosti.⁶² Mal kompetencie prijať opatrenia na potrestanie porušenia medzinárodného humanitárneho práva, vrátane genocídy a zločinov proti ľudskosti počas obdobia jedného roka od 1. januára do 31. decembra 1994. Po výzve na predloženie návrhov členských štátov OSN na predsedanie *Medzinárodného trestného tribunálu pre Rwandu*, bolo jeho sídlo určené v meste Arusha v Tanzánii vďaka jej relatívnej blízkosti k Rwande.⁶³

Bol vôbec prvým medzinárodným súdom, ktorý vydal rozsudky týkajúce sa genocídy a interpretoval definíciu genocídy uvedenú v *Ženevských dohovoroch* z roku 1948. Od svojho vzniku v roku 1995 obvinil 93 jednotlivcov, medzi ktorých patria vysokopostavení vojenská a vládni úradníci, politici, podnikatelia, ale aj náboženská predstavitelia a vodcovia domobrany a médií. Stal sa taktiež prvým medzinárodným tribunálom zadržiavajúcim pracovníkov z médií. Boli zodpovední za vysielanie, ktoré podnecovalo verejnosť, aby páchala genocídu. Prvenstvo *Medzinárodnému trestnému tribunálu pre Rwandu* patrí i v oblasti definovania znásilnenia v medzinárodnom trestnom práve a uznania znásilnenia ako prostriedku páchania genocídy.⁶⁴

Ad hoc tribunály prispeli k rozvoju medzinárodných ľudských práv v oblasti sexuálneho násillia a rodovej problematiky. Rwandský tribunál vytvoril špeciálnu jednotku zameranú na rodové otázky a pomoc obetiam genocídy. S rozšírením judikatúry o trestných činoch sexuálneho násillia, vytvoril tribunál odkaz umožňujúci aktívnu účasť obetí. Nadobudli väčšie postavenie v rámci stíhania medzinárodných zločinov tohto charakteru.⁶⁵

1.4 Demografické rozloženie Rwandy

Počet obyvateľov Rwandy má od 20. storočia stúpajúcu tendenciu. Výnimkou je práve obdobie po genocíde, kedy v roku 1995 nastal v porovnaní s rokom 1990 pokles počtu obyvateľov o 4,35 %. Bol to priamy dôsledok vysokého počtu obetí.⁶⁶ Štatistické údaje počtu obyvateľov Rwandy od roku 1970 až po súčasnosť sú zachytené v *Tabuľke 1*.

⁶² Organizácia Spojených národov: *Charta Organizácie Spojených národov*. [cit.2020-03-03]. Dostupné na internete: <<https://www.amnesty.sk/wp-content/uploads/2012/01/Charta-OSN.pdf>>

⁶³ Barria, Lilian A. - Roper, Steven D.: How effective are international criminal tribunals? An analysis of the ICTY and the ICTR. In: *The International Journal of Human Rights*. s.354

⁶⁴ United Nations International Residual Mechanism for Criminal Tribunals: *The ICTR in Brief*. [cit.2020-22-02]. Dostupné na internete: <<https://unictr.irmct.org/en/tribunal>>

⁶⁵ Sterio, Milena – Scharf, Michael: *The Legacy of Ad Hoc Tribunals in International Criminal Law*. [cit.2020-06-03]. Dostupné na internete: <<https://www.cambridge.org/core/books/legacy-of-ad-hoc-tribunals-in-international-criminal-law/4CFCE4E7C5A01915B0102A3D8CBBFEBA>>

⁶⁶ World Population Review: *Rwandan population 2020*. [cit.2020-06-03]. Dostupné na internete: <<https://worldpopulationreview.com/countries/rwanda-population/>>

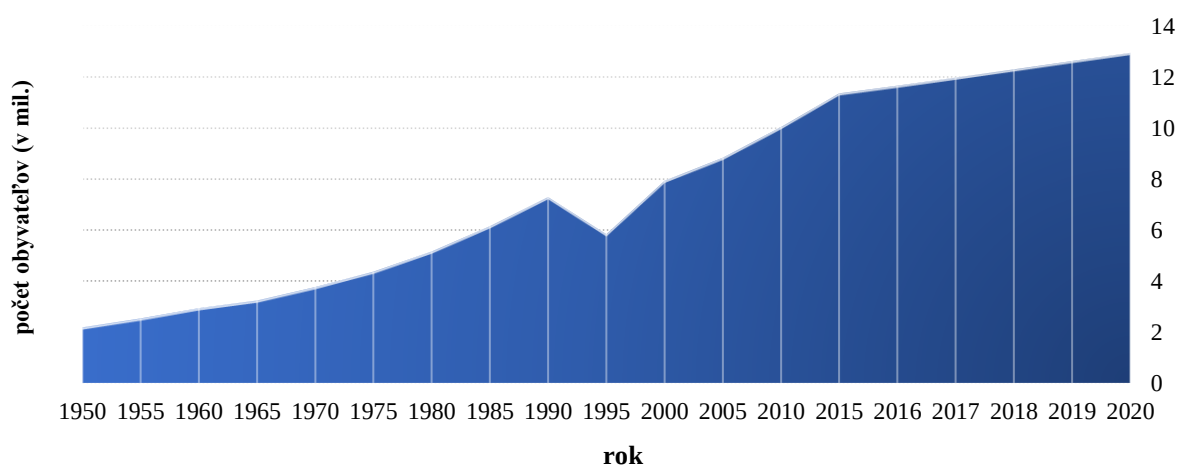
Tabuľka 1 Historický vývoj počtu obyvateľov Rwandy v období 1970-2020

Rok	Celková populácia (v tis.)	Muži %	Ženy %	Tempo rastu %
2020	12 952,2	49,16	50,84	2,58
2019	12 626,9	49,15	50,85	2,64
2018	12 301,9	49,14	50,86	2,68
2017	11 980,9	49,13	50,87	2,67
2016	11 668,8	49,12	50,88	2,64
2015	11 369	49,10	50,90	2,52
2010	10 039,3	49,02	50,98	2,58
2005	8 840,2	48,93	51,07	2,19
2000	7 933,6	48,85	51,15	6,33
1995	5 836,5	48,63	51,37	-4,35
1990	7 288,9	49,32	50,68	3,47
1985	6 146,9	49,29	50,71	3,59
1980	5 153,3	49,22	50,78	3,38
1975	4 364,7	49,16	50,84	3,04
1970	3 757,4	49,14	50,86	3,04

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa WORLD POPULATION REVIEW: *Rwandan population 2020*. [cit.2020-06-03]. Dostupné na internete: <<https://worldpopulationreview.com/countries/rwanda-population/>>

Pre lepšiu predstavivosť slúži Graf 1. Dokazuje lineárny rast populácie, s významným prepacom v roku 1995.

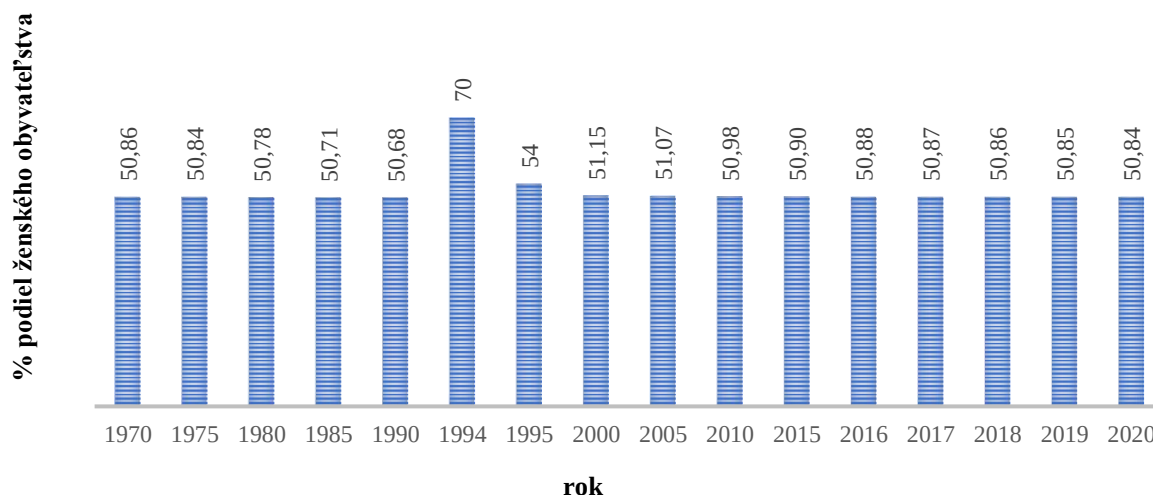
Graf 1 Populácia v Rwande od roku 1950 až po súčasnosť

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa WORLD POPULATION REVIEW: *Rwandan population 2020*. [cit.2020-06-03]. Dostupné na internete: <<https://worldpopulationreview.com/countries/rwanda-population/>>

Ako ilustruje *Graf 2*, zastúpenie mužskej a ženskej populácie je v Rwande dlhodobo takmer konštantné. Nárast a zároveň historické maximum evidujeme práve v roku 1994. Krátko po genocíde nová vláda Rwandy odhadovala, že až 70 % obyvateľstva tvorili ženy. Následne po návrate utečencov bol tento údaj na úrovni 54 %.⁶⁷

Graf 2 Percentuálne zastúpenie ženskej populácie v Rwande v období 1970-2020

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa WORLD POPULATION REVIEW: *Rwandan population 2020*. [cit.2020-06-03]. Dostupné na internete: <<https://worldpopulationreview.com/countries/rwanda-population/>>; WOMEN'S COMMISSION FOR REFUGEE WOMEN AND CHILDREN: *Rwanda's Women and Children: The Long Road to Reconciliation. A Field Report Assessing the Protection and Assistance Needs of Rwandan Women and Children*. . [cit.2020-06-03]. Dostupné na internete: <<https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED420411.pdf>>

Rozdelenie obyvateľstva podľa etnika je veľmi ťažké určiť, ak nie nemožné. V období pred genocídou Hutuovia tvorili 85 % populácie, Tutsiovia 14 % a Twaovia 1 %.⁶⁸ Avšak po genocíde sú všetci obyvatelia Rwandy označovaní ako Rwandania bez ohľadu na ich etnicitu, na ktorú nesmie byť poukazované.

⁶⁷ Women's Commission for Refugee Women and Children: *Rwanda's Women and Children: The Long Road to Reconciliation. A Field Report Assessing the Protection and Assistance Needs of Rwandan Women and Children*. . [cit.2020-06-03]. Dostupné na internete: <<https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED420411.pdf>>

⁶⁸ United Nations: *Rwanda: A Brief History of the Country*. [cit.2020-22-02]. Dostupné na internete: <<https://www.un.org/en/preventgenocide/rwanda/historical-background.shtml>>

2 Cieľ práce, metódy a metodika práce

Hlavným cieľom bakalárskej práce je analyzovať postavenie žien v spoločnosti v Rwande pred genocídou a po jej skončení až po súčasnosť. Primárny cieľ sme demonštrovali prostredníctvom spoločenských noriem, prijatej legislatívy a zapojenia žien do verejného života so zreteľom na priame, ale i nepriame vplyvy genocídy. Na dosiahnutie hlavného cieľa bolo potrebné určiť niekoľko čiastkových cieľov, ako identifikovať a vymedziť základné pojmy, najmä pojem genocída z etymologického i právneho hľadiska. Bolo nutné determinovať historické súvislosti vzniku konfliktu, jeho samotný priebeh a dôsledky. Taktiež analyzovať postavenie žien v súčasnosti a porovnať participáciu žien vo verejných funkciách, čo prispelo k ucelenému obrazu o postavení žien.

Použitie správnych metodologických postupov bolo dôležité pre splnenie stanovených cieľov. Metóda syntézy bola využitá v prvej aj v záverečnej kapitole práce, umožnila nám spájať čiastkové informácie do ucelených častí. V prvej kapitole práce, teda v teoretickej časti, bola pri charakterizovaní pojmu genocída využitá metóda analýzy. Využívali sme aj metódu komparácie pri porovnávaní jednotlivých štatistík, konkrétne sme porovnávali údaje participácie žien vo verejných funkciách v jednotlivých krajinách.

Z dôvodu ohraničeného rozsahu práce nebolo možné spracovať problematiku genocídy detailne, nakoľko bolo nutné selektovať zozbierané údaje. Napriek tomu sa nám podarilo vytvoriť komplexný pohľad na predmetnú tému. Vzhľadom na fakt, že sa problematike postavenia žien v Rwande venuje málo slovenských autorov, bolo pre splnenie cieľa práce potrebné vychádzať z cudzojazyčnej literatúry, predovšetkým anglosaskej. Podkladom pre spracovanie bakalárskej práce boli odborné články, knižné publikácie a internetové zdroje, najmä oficiálne webové stránky a dokumenty inštitúcií. Ako príklad možno uviesť *Human Rights Watch*, *Detský fond OSN*, rwandské *Ministerstvo pre rodovú rovnosť a podporu rodiny* či *Ministerstvo financií a ekonomického plánovania*. Štatistické údaje sme čerpali z *Inter-parliamentary Union*, *World Population Review* či *Národného štatistického úradu Rwandy*. Využívali sme taktiež články z kredibilitných médií, ako *National Geographic*, *The New York Times* alebo *Reuters*. Kľúčovou literatúrou pre obsiahnutie legislatívneho rámca bola rwandská ústava a zbierka zákonov Rwandskej republiky.

3 Výsledky práce a diskusia

3.1 Postavenie žien v spoločnosti pred genocídou

Rwandská spoločnosť sa ako mnohé iné vyznačovala patriarchálnou štruktúrou, ktorá je základom nerovnosti medzi mužmi a ženami. To sa premietlo do dominantného postavenia mužov a podriadenosti žien. Rodové nerovnosti sa nepovažovali za nespravodlivé. Boli vnímané ako rešpektovaná sociálna norma. Hlavnou ženskou úlohou bola práca v domácnosti, starostlivosť o deti a zvládanie rodinných záležitostí. V týchto smeroch mali takmer výsadnú autonómiu. Avšak pri rozhodovaní v domácnosti bola presadzovaná mužská autorita.

Rwandské ženy nemali dovolené vlastniť pôdu. V prípade úmrtia manžela žena nemala nárok na rodinný majetok. Ten automaticky prechádzal na mužských potomkov alebo bratov zosnulého. Ženy mohli mať určitý vplyv na každodenné rozhodnutia týkajúce sa správy pôdy, ale pri predaji alebo prenájme majetku rozhodoval výlučne muž.⁶⁹

Žena sa po vydaji stávala nielen vlastníctvom manžela, ale i celej jeho rodiny. Príkladom môže byť vynútený sexuálny styk s bratmi jej manžela. Ak ona alebo jej manžel odmietli, rodina mala na výber nepriať nevestu do rodiny, pretože bolo mužovou povinnosťou podeliť sa o ňu. Táto zvyklosť mala v niektorých prípadoch zabrániť jasnej identifikácii mužskej neplodnosti, nakoľko tá bola tabuizovaná.⁷⁰

Patriarchálna spoločnosť zasahovala do takmer všetkých oblastí života. Pokiaľ žena porodila iba dievčatá, muž sa s ňou často rozviedol alebo si našiel druhú manželku. Ženy, ktoré nemali synov, predstavovali hrozbu pre kontinuitu klanu a udržanie rodiny. Polygamia nebola ničím výnimočným, nakoľko zvyšovala pravdepodobnosť mužských potomkov. Na zabezpečenie viacerých žien, teda početnejších rodín, bolo potrebné mať i viac finančných zdrojov. Polygamické manželstvá boli teda častejšie u spoločensky vyššie postavených tutsijských rodín. Hutuovia väčšinou nedisponovali dostatočným príjmom na zabezpečenie viacerých domácností. Na začiatku 20. storočia, s rastúcou popularitou vyznávania kresťanskej viery, začalo mať mnohoženstvo klesajúcu tendenciu.⁷¹

Pokiaľ žena otehotnela pred uzavretím manželstva, bola spoločensky odsúdená bez ohľadu na to, či bolo tehotenstvo výsledkom znásilnenia alebo konsenzuálneho styku.

⁶⁹ Uwineza, Peace - Pearson, Elizabeth: *Sustaining Women's Gains in Rwanda: The Influence of Indigenous Culture and Post-Genocide Politics* [cit.2020-24-03]. Dostupné na internete: <https://www.inclusivesecurity.org/wp-content/uploads/2012/08/1923_sustaining_womens_gains_nocover.pdf>

⁷⁰ Ibid.

⁷¹ Codere, Helen F.: *The Biography of an African Society: Rwanda 1900–1960: Based on forty- eight Rwandan autobiographies*. 1973. s.143–145

Slobodné matky, ktoré sa stali obeťami znásilnenia, boli často donútené vydať sa za násilníkov. Tí neboli podrobení žiadnemu trestu.⁷² Helen Codere vo svojej publikácii uvádza, že niekedy dokonca mužskí členovia rodiny ženu zabili, pokiaľ otehotnela skôr, ako sa vydala.⁷³

Taktiež aj verejná sféra bola doménou mužov. Vo verejnom dianí sa očakávalo, že sa ženy podrobia mužom. Na moci sa podieľali väčšinou iba nepriamo prostredníctvom svojich manželov. Nebolo bežné, aby mali ženy verejné prejavy a už vôbec nie za prítomnosti mužov. Bola potláčaná ich sloboda prejavu.⁷⁴

V predkoloniálnom období bol na čele polygamický panovník s takmer neobmedzenými právomocami. Aj nižšie postavení vodcovia boli väčšinou muži. Avšak už v tomto období bolo menovaných niekoľko žien s malou mocou. Matka kráľa mala v rwandskej monarchii výnimočné postavenie. Bola dôkazom toho, že rwandská monarchia ženám umožnila zohrávať určitú úlohu pri rozhodovaní. Matka panovníka mala politickú a symbolickú moc.⁷⁵ Jej rola bola zásadná aj po tom, ako sa Rwanda stala kolóniou Nemecka. Predstavovala ochrankyňu dediča trónu a vedúcu kráľovskej domácnosti. Matka kráľa Kanjogera klanu Abega, ktorá vládla počas nemeckého obdobia, bola považovaná za najdôležitejšiu osobu v kráľovstve. Jej autorita bola impozantná a jej zásahy, vrátane štátneho prevratu, ktorý spôsobil dosadenia jej syna na trón, boli také známe, že sa meno *Kanjogera* stalo synonymom ženy, ktorá má moc a je skutočnou autoritou v pozadí mužského vodcu. Na konci 20. storočia bola prezývka *Kanjogera*⁷⁶ daná manželke prezidenta Habyarimanu.⁷⁷

Na druhej strane sa počas koloniálnej éry nadradenosť mužov ešte viac posilnila. Príkladom môže byť prechod na peňažné pracovné ohodnotenie, kedy muži boli jediní, ktorí mali prístup a kontrolu nad peniazmi, kľúčovým zdrojom.⁷⁸ Kým muži pracovali za peňažnú

⁷² Uwineza, Peace - Pearson, Elizabeth: *Sustaining Women's Gains in Rwanda: The Influence of Indigenous Culture and Post-Genocide Politics* [cit.2020-24-03]. Dostupné na internete: <https://www.inclusivesecurity.org/wp-content/uploads/2012/08/1923_sustaining_womens_gains_nocover.pdf>

⁷³ Codere, Helen F.: *The Biography of an African Society: Rwanda 1900–1960: Based on forty- eight Rwandan autobiographies*. 1973. s.144

⁷⁴ Uwineza, Peace - Pearson, Elizabeth: *Sustaining Women's Gains in Rwanda: The Influence of Indigenous Culture and Post-Genocide Politics* [cit.2020-24-03]. Dostupné na internete: <https://www.inclusivesecurity.org/wp-content/uploads/2012/08/1923_sustaining_womens_gains_nocover.pdf>

⁷⁵ Ministry of Gender and Family Promotion: *National Gender Policy*. [cit.2020-25-03]. Dostupné na internete: <https://www.migeprof.gov.rw/fileadmin/_migrated/content_uploads/National_Gender_Policy-2.pdf>

⁷⁶ Je dôležité poznamenať, že toto označenie nie je lichotivé, nakoľko dominantným prvkom politického života žien, ktorý sa vynoril v koloniálnom období, je obraz nelegitímnej autority a používal sa na odradenie ostatných žien od záujmu o verejné posty.

⁷⁷ Powley, Elizabeth: *Strengthening Governance: The Role of Women in Rwanda's Transition*, [cit.2020-28-03]. Dostupné na internete: <https://www.inclusivesecurity.org/wp-content/uploads/2012/08/10_strengthening_governance_the_role_of_women_in_rwanda_s_transition.pdf>

⁷⁸ Ministry of Gender and Family Promotion: *National Gender Policy*. [cit.2020-25-03]. Dostupné na internete: <https://www.migeprof.gov.rw/fileadmin/_migrated/content_uploads/National_Gender_Policy-2.pdf>

odmenu, ženy sa starali o pôdu svojich manželov a o deti. Práca žien bola nevyhnutná pre domácu výrobu, nemali však nijakú kontrolu nad hodnotou, ktorú vytvorili. Muži si naopak mohli zarobiť peniaze a potom si vybrať, ako ich chceli minúť.⁷⁹

Obyčajové právo ženám neumožňovalo vlastniť alebo dedit' majetok. V skutočnosti boli totiž samotné ženy považované za majetok ich manželov. V mnohých oblastiach bolo ich postavenie porovnateľné s maloletými osobami, ktoré si museli pýtať povolenie od svojich manželov na to, aby mohli podnikat' či cestovať. Príkladom nerovnosti bol zákon o občianstve. Deti v Rwande dedili štátnu príslušnosť svojho otca. Ak sa rwandský muž oženil s cudzinkou, mohla získať rwandské občianstvo. Avšak cudzinec, ktorý sa oženil s Rwand'ankou, rwandské občianstvo získať nemohol a ich deti sa nepovažovali za Rwand'anov. Príkladom z trestného zákonníka je cudzoložstvo, kedy bol žene udelený prísnejší trest, ako keď sa ho dopustil muž.⁸⁰

Nemožno povedať, že ženy boli neprítomné v politickom živote, ale boli určite nedostatočne zastúpené. V roku 1992 viedli ženy iba tri ministerstvá a v parlamente obsadili 12 kresiel zo 70. Aj na pozíciách v miestnych zastupiteľstvách dominovali muži.⁸¹ Do obdobia genocídy nebola na čele prefektóratu a ani iných územných celkov žiadna žena. Ženy tvorili od roku 1990 iba 1 % vedúcich predstaviteľov jednotlivých komún.⁸² Agathe Uwilingiyimana sa stala prvou ženskou premiérkou v roku 1993. Dnes je považovaná za národnú hrdinku vďaka jej podpore práv žien a dievčat a boju proti etnickej a rodovej diskriminácii.⁸³

Keď sa začiatkom 90. rokov objavila hrozba občianskej vojny, extrémisticky naladení Hutuovia spustili propagandu zameranú výhradne na ženy, resp. proti nim. Vykresľovala tutsijské ženy ako púšťateľky a vyzývala hutuské ženy, aby chránili mužov pred ich zradnými vplyvmi. V dôsledku toho bol Hutu, ktorý si vzal za manželku tutsijskú ženu, zradca. Propaganda taktiež podporovala páchanie sexuálneho násillia na tutsijských ženách ako prostriedok dehumanizácie a podmanenia si všetkých Tutsiov.⁸⁴

⁷⁹ Berry, Marie E.: *War, Women, and Power From Violence to Mobilization in Rwanda and Bosnia-Herzegovina*. 2018. s.35

⁸⁰ Women's Commission for Refugee Women and Children: *Rwanda's Women and Children: The Long Road to Reconciliation. A Field Report Assessing the Protection and Assistance Needs of Rwandan Women and Children*. [cit.2020-06-03]. Dostupné na internete: <<https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED420411.pdf>>

⁸¹ Rwanda je rozdelená na 12 prefektúr (teraz nazývaných provincie), každá na čele s prefektom. V rámci každej prefektúry sú obvody (dokopy ich je 106). Obvody sa zasa delia na úseky, ktorých je 1550. V každom úseku sú bunky, v celkovom počte viac ako 9000.

⁸² Hogg, Nicole: *Women's participation in the Rwandan genocide: mothers or monsters?* [cit.2020-24-03]. Dostupné na internete: <<https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/irrc-877-hogg.pdf>>

⁸³ Ministry of Gender and Family Promotion: *National Gender Policy*. [cit.2020-25-03]. Dostupné na internete: <https://www.migeprof.gov.rw/fileadmin/_migrated/content_uploads/National_Gender_Policy-2.pdf>

⁸⁴ Powley, Elizabeth: *Strengthening Governance: The Role of Women in Rwanda's Transition*, [cit.2020-28-03]. Dostupné na internete: <https://www.inclusivesecurity.org/wp-content/uploads/2012/08/10_strengthening_governance_the_role_of_women_in_rwanda_s_transition.pdf>

3.1.1 Postavenie žien počas genocídy

Genocída nebola orientovaná len etnicky, ale i rodovo. Dôkazom toho je nielen druh použitého násilia, najmä sexuálneho charakteru, ale i to, že militantnými skupinami boli napádané ženy bez ohľadu na etnikum. Obeťami sa stávali i hutuské ženy ako pomsta tutsijských vojakov z RPF za násilie páchané na tutsijských ženách.⁸⁵

Hoci väčšina žien bola usmrtená skôr, ako mohli rozprávať svoje príbehy, je známe, že sa veľa z nich stalo obeťami sexuálneho násilia. Zneužívané boli aj hutuské ženy spájané s politickou opozíciou alebo ak boli manželkami Tutsiov, či podozrivé z pomoci Tutsiom a ich ukrývania. Avšak väčšina znásilnených žien bola práve z etnika Tutsiov. Podľa odhadov OSN bolo počas genocídy znásilnených najmenej 250 tisíc žien.⁸⁶

Ženy, ktoré ostali nažive, mali byť odsúdené na „smrť zo smútku“. Často boli vystavené sexuálnemu otroctvu, kolektívne držané domobranou na záchytných bodoch. Ľudia tam boli odkázaní na mučenie alebo, v najhorších prípadoch, smrť. Niektoré ženy boli pričlenené jednotlivým domobrancom na poskytovanie sexuálnych služieb pod vplyvom vyhrožok. Táto forma sexuálneho otroctva bola počas genocídy v Rwande nazývaná „manželstvom“. Nebolo výnimočné ani ak po znásilneniach nasledovalo sexuálne zmrzačenie.⁸⁷

V priemere jedna zo štyroch obetí znásilnenia dostala vírus *AIDS*. Hutuskí vodcovia organizovali pacientov pozitívnych na *AIDS* a vytvárali z nich skupiny na znásilňovanie a infikovanie tutsijských žien s cieľom spôsobiť obetiam pomalšiu smrť. Prenos vírusu sa rozšíril ešte viac po genocíde miliónmi ľudí, ktorí utekali za útočiskom do, ale i z Rwandy, čo orgánom značne sťažilo zisťovanie a kontrolu šírenia.⁸⁸

Avšak treba spomenúť, že niektoré ženy sa zúčastnili genocídy spolu so svojimi bratmi, otcami a synmi. Zabíjali, mučili, posúvali informácie a stávali sa kolaborantkami s *Interahamwe*. Jedným z najzávažnejších príkladov priameho zapojenia žien do masového vraždenia je prípad Pauline Nyiramasuhuko, ministerky pre ženské záležitosti a rodinu v rokoch 1990 až 1994. V tomto období sa Nyiramasuhuko podieľala na vypracovaní plánu na vyhubenie Tutsiov. Tento plán okrem iného zahŕňal vyvolanie nenávisti a etnického násilia, výcvik domobrany a distribúciu zbraní, ako aj vypracovanie zoznamov osôb, ktoré majú byť

⁸⁵ Newbury, Catharine - Baldwin, Hannah: *Aftermath: Women in Postgenocide Rwanda* [cit.2020-28-03]. Dostupné na internete: <<https://pdfs.semanticscholar.org/f10b/478bf40dd3e36e2d3572fa9a9b11f02df2b0.pdf>>

⁸⁶ Human Rights Watch: *Sexual Violence during the Rwandan Genocide and its Aftermath*. [cit.2020-22-03]. Dostupné na internete: <<https://www.hrw.org/legacy/reports/1996/Rwanda.htm>>

⁸⁷ Ibid.

⁸⁸ Bhalla, Nita: *How mass rape in genocide transformed Rwanda's response to AIDS*. [cit.2020-16-03]. Dostupné na internete: <<https://www.reuters.com/article/us-rwanda-genocide-aids-feature/how-mass-rape-in-genocide-transformed-rwandas-response-to-aids-idUSKCN1RN00C>>

odstránené. Nyiramasuhuko mala na starosti zabíjanie v provincii Butare. Podľa svedectiev práve ona nariadila, aby boli ženy pred zavraždením znásilnené alebo znásilnené a nechané napospas. Skupina *Interahamwe* v tábore zadržiavala okolo 70 tutsijských žien a mladých dievčat. Podľa žalobkyne *Medzinárodného trestného tribunálu pre Rwandu* Nyiramasuhuko vydala rozkaz ženy najskôr znásilniť a následne ich poliať benzínom a upáliť na smrť.⁸⁹ Nyiramasuhuko bola obvinená z genocídy, zločinov proti ľudskosti a vojnových zločinov. Je vôbec prvou ženou v histórii, ktorá bola obvinená z týchto zločinov na medzinárodnom súde. A taktiež i prvou ženou, ktorá kedy bola obvinená zo znásilnenia ako zločinu proti ľudskosti.⁹⁰ Nemožno teda vo všeobecnosti povedať, že ženy boli úplne nevinné.

3.2 Postavenie žien po skončení genocídy

Situácia po doznení masového zabíjania bola viac než náročná. Mnoho ľudí sa ocitlo v extrémnej chudobe, často bez strechy nad hlavou. Úmrtie členov rodiny, strata dôvery spôsobená zradou i tých najbližších, traumatické spomienky a nepredstaviteľný strach zanechali psychické stopy azda na všetkých preživších.

Okrem spoločenských a osobných tráum ženy čelili aj ekonomickým problémom. V dôsledku genocídy mnoho žien stratilo mužských príbuzných, na ktorých boli predtým finančne závislé. Ženy, ktoré prežili, museli zápasiť o to, aby získali späť svoj majetok, prestavali zničené domy, a zároveň vychovávali deti, nielen svoje vlastné, ale aj siroty. Niektorým hutuským ženám, ktorých manželia boli buď mŕtvi, väznení alebo emigrovali, spôsobovala problémy nielen chudoba, ale i diskriminácia. Pramenila z toho, že aj keď oni samotné mohli byť nevinné, boli im pripisované činy ich príbuzných.

Ženy v skutočnosti predstavovali iba 2,3 % podozrivých z genocídy v Rwande. V roku 2001 bolo väznených 3 442 žien z celkového počtu osôb 108 215.⁹¹ V roku 2008 to bolo 2 133 žien z 37 213 ľudí, čo predstavuje 5,7 %.⁹² Keďže neboli v takej miere zapojené do páchania násilia ako muži, stali sa dôležitým symbolom zmierenia. Rwandské ženy zohrávali kľúčovú úlohu pri podpore mieru, jednoty a procese obnovy. Ako príklad možno uviesť, že ženy tvorili viac ako 30 % zo 160 tisíc sudcov v súdnom systéme nazývanom

⁸⁹ Trial Watch: *Pauline Nyiramasuhuko*. [cit.2020-16-03]. Dostupné na internete: <<https://trialinternational.org/latest-post/pauline-nyiramasuhuko/>>

⁹⁰ Landesman, Peter: *A Woman's Work* [cit.2020-16-03]. Dostupné na internete: <<https://www.nytimes.com/2002/09/15/magazine/a-woman-s-work.html>>

⁹¹ Powley, Elizabeht: *Strengthening Governance: The Role of Women in Rwanda's Transition*, [cit.2020-28-03]. Dostupné na internete: <https://www.inclusivesecurity.org/wp-content/uploads/2012/08/10_strengthening_governance_the_role_of_women_in_rwanda_s_transition.pdf>

⁹² Hogg, Nicole: *Women's participation in the Rwandan genocide: mothers or monsters?* [cit.2020-24-03]. Dostupné na internete: <<https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/irrc-877-hogg.pdf>>

gacaca.⁹³ Ženy naďalej zohrávajú dôležitú úlohu v štruktúrach spoločenstva pre mediáciu a riešenie konfliktov, nazývanom *Abunzi*, založeného na tradičných rwandských praktikách riešenia konfliktov. Spomedzi všetkých mediátorov tvoria ženy 44,3 %.⁹⁴ Účasť žien v tomto systéme výrazne posilnila ich postavenie v spoločnosti a pozmenila tradičné vnímanie vykonávania spravodlivosti výlučne mužmi.

Po roku 1994 došlo k zásadným reformám v právnej a justičnej oblasti. Bolo prijatých a revidovaných viacero zákonov týkajúcich sa rodovej rovnosti a nediskriminácie, ako napríklad zákon o prevencii a trestaní násilia založeného na rodovej príslušnosti, o právach a ochrane dieťaťa pred násilím a pozemkové právo, ktoré zaručuje ženám rovnaké práva ako mužom, pokiaľ ide o prístup, vlastníctvo a využívanie pôdy.⁹⁵

Zákon o pôde z roku 2005 zvýšil prístup žien a kontrolu nad týmto významným hospodárskym zdrojom. Článok 4 ustanovuje zákaz diskriminácie na základe pohlavia alebo pôvodu v súvislosti s vlastníctvom a držbou pôdy a zároveň uznáva rovnaké práva manželov.⁹⁶

V roku 1999, v dôsledku snahy zmeniť nastolené zvyky, bolo ženám priznané právo dediť.⁹⁷ A to aj v prípade, ak zosnulý nezanechal poslednú vôľu. To umožnilo ženám stať sa vlastníčkmi pôdy po smrti ich otcov. V minulosti im bolo toto právo odobrané v prospech ich bratov. Bol to zároveň aj zásadný zvrät v patriarchálnom vnímaní manželského zväzku, do ktorého predtým ženy vstupovali bez akejkoľvek istoty dedičstva či vlastníctva majetku získaného počas manželstva. Ďalšie reformy umožnili ženám využívať pôdu ako zábezpeku na získanie pôžičiek. Ženám bolo udelené právo otvárať si bankové účty bez súhlasu ich manžela, čím sa ďalej podporovala finančná nezávislosť. Zvýšilo sa i vzdelanie dievčat.

⁹³ Gender Monitoring Office: *Beijing+20: Rwanda's Achievements in Gender Equality and Empowerment of Women*. [cit.2020-03-04]. Dostupné na internete:

<http://gmo.gov.rw/rw/index.php?id=19&tx_news_pi1%5Bnews%5D=143&tx_news_pi1%5Bday%5D=11&tx_news_pi1%5Bmonth%5D=3&tx_news_pi1%5Byear%5D=2015&cHash=af709f0d38c47417bfc3f99f51d6eee3>

⁹⁴ Ministry of Gender and Family Promotion: *From victims to leading actors: Rwanda's gender dividend*. [cit.2020-03-04]. Dostupné na internete:

<https://migeprof.gov.rw/fileadmin/user_upload/THE_GENDER_DIVIDEND.pdf>

⁹⁵ Berry, Marie: *From violence to mobilization: Women, war, and threat in Rwanda*. [cit.2020-05-04]. Dostupné na internete:

<https://www.researchgate.net/publication/286625720_From_violence_to_mobilization_Women_war_and_threat_in_Rwanda>

⁹⁶ Organic Law n° 08/2005 of 14/07/2005 determining the use and management of land in Rwanda. [cit.2020-03-04]. Dostupné na internete:

<https://urbanlex.unhabitat.org/sites/default/files/organic_law_determining_the_use_and_management_of_land_in_rwanda.pdf>

⁹⁷ Law n° 22/99 of 12/11/1999 to supplement book of the civil code and to institute part five regarding matrimonial regimes, liberalities and successions. . [cit.2020-04-04]. Dostupné na internete: <https://migeprof.gov.rw/fileadmin/_migrated/content_uploads/MATRIMONIAL_REGIMES_LIBERALITIES_AND_SUCCESSIONS-2.pdf>

Viac z nich malo vhodné podmienky na to, aby navštevovali školy a vytvárali sa stimuly, aby sa zaujímali o predmety v minulosti prevládajúce u chlapcov.⁹⁸

Nakoľko sa zákon o vlastníctve pôdy aj zákon o dedení odvoláva na manželské zväzky, zraniteľnou skupinou ostali ženy žijúce v polygamických domácnostiach, ktoré nie sú zákonne vydaté za svojich manželov. Rwandská ústava článkom 17 totiž zdôrazňuje, že „*jediným uznávaným manželským zväzkom je civilné monogamné manželstvo medzi mužom a ženou.*“⁹⁹

3.2.1 Medzinárodný kontext

Genocída v Rwande sa odohrala jeden rok pred *Svetovou konferenciou žien* v Pekingu v roku 1995 a zároveň počas bezprecedentného historického okamihu, kedy sa v medzinárodnom diskurze dôrazne presadzovala rodová rovnosť. Načasovanie genocídy teda prispelo k mobilizácii žien, keďže sa do Rwandy po genocíde rýchlo dostali medzinárodní aktéri a mimovládne organizácie. Tí slúžili ako sprostredkovatelia prepojenia medzi malými ženskými združeniami a medzinárodnými organizáciami, ako napr. *Rozvojový fond OSN pre ženy*.¹⁰⁰ Je náročné zmerať dopad medzinárodných aktérov na vývoj v oblasti rodovej rovnosti v Rwande, ale dá sa predpokladať, že dopomohli k rozšíreniu medzinárodných noriem po konflikte, rovnako ako i k celkovej mobilizácii rwandských žien. Dopady mobilizácie žien na miestnej úrovni demonštruje *Príloha A*.

K popohnaniu dôležitých zmien v rwandskej spoločnosti prispeli najmä vôľa politického lídra Rwandy po roku 1994 a taktiež už zmienená *Svetová konferencia žien* v Pekingu. Viedli k fyzickej a sociálnej obnove krajiny, do ktorej boli zapojené aj ženy. Pekinské odporúčania boli príležitosťou pre rwandské ženy, aby zvýšili svoju účasť na rozhodovacích procesoch, väčšinou na vysokých pozíciách.¹⁰¹

V tom istom roku Rwanda prijala *Pekinskú deklaráciu* a *Akčnú platformu* a podnikla strategické kroky. Okrem iného obsahovali aj výzvu na ženskú participáciu vo verejnom živote aspoň na úrovni 30 %, čo je na základe politickej teórie a skúmania aktivistov považované za minimálnu potrebnú hranicu.¹⁰² Rwanda ratifikovala a dodržiava viaceré medzinárodné

⁹⁸ Abouzeid, Rania: *How women are stepping up to remake Rwanda*. [cit.2020-05-04]. Dostupné na internete: <<https://www.nationalgeographic.com/culture/2019/10/how-women-are-remaking-rwanda-feature/>>

⁹⁹ Rwanda's Constitution of 2003 with Amendments through 2015. [cit.2020-25-03]. Dostupné na internete: <<http://extwprlegs1.fao.org/docs/pdf/rwa128551.pdf>>

¹⁰⁰ Berry, Marie: *From violence to mobilization: Women, war, and threat in Rwanda*. [cit.2020-05-04]. Dostupné na internete: <https://www.researchgate.net/publication/286625720_From_violence_to_mobilization_Women_war_and_threat_in_Rwanda>

¹⁰¹ Ministry of Gender and Family Promotion: *National Gender Policy*. [cit.2020-25-03]. Dostupné na internete: <https://www.migeprof.gov.rw/fileadmin/_migrated/content_uploads/National_Gender_Policy-2.pdf>

¹⁰² Powley, Elizabeth: *Rwanda: The Impact of Women Legislators on Policy Outcomes Affecting Children and Families* [cit.2020-05-04]. Dostupné na internete: <<https://www.unicef.org/sowc07/docs/powley.pdf>>

a regionálne dohovory, charty a vyhlásenia, vrátane *Dohovoru o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien* (ďalej len CEDAW), *Miléniových rozvojových cieľov*, *Rezolúcie Bezpečnostnej rady OSN 1325*, *Všeobecnej deklarácie ľudských práv* z 10. decembra 1948, *Nového partnerstva pre rozvoj Afriky a Spoločného trhu pre východnú a južnú Afriku*. Všetky tieto dokumenty zdôrazňujú rod ako dôležitý aspekt k trvalo udržateľnému rozvoju. Ratifikáciou CEDAW v novembri 1981 a *Medzinárodnej konferencie o populácii a rozvoji* v roku 1994 prijala Rwanda príslušné opatrenia, vrátane právnych predpisov na boj proti činom a praktikám diskriminácie žien, zmeny a v niektorých prípadoch zrušenie existujúcich zákonov, nariadení, zvyklostí a praktík, ktoré stelesňovali diskrimináciu žien.¹⁰³

Vláda Rwandy okrem toho inštitucionalizovala rodovú rovnosť a posilnenie postavenia žien prostredníctvom *Ministerstva pre rodovú rovnosť a podporu rodiny*, *Úradu pre monitorovanie rodovej rovnosti*, *Národnej rady žien* a *Fóra pre poslankyne*. Tieto inštitucionálne mechanizmy majú zabezpečiť formuláciu a koordináciu politik, mobilizáciu a posilnenie postavenia žien a zodpovednosť za rodovú rovnosť.¹⁰⁴

3.2.1.1 Protokol o právach žien v Afrike

Významným dokumentom pre celú Afriku v oblasti rodovej rovnosti bol *Protokol o právach žien v Afrike* pripojený k *Africkej charte ľudských práv a práv národov*. Protokol si kladie za cieľ zamedziť diskriminácii žien, násiliu páchanému na ženách a zabezpečiť rovnosť mužov a žien vo všetkých oblastiach života. Taktiež zaväzuje zmluvné štáty postarať sa o bezpečie žien a ich zdravie.¹⁰⁵ Protokol je známy aj pod názvom *Maputský protokol* a nadobudol platnosť 25. novembra 2005.¹⁰⁶ Rwanda Protokol ratifikovala 24. júna 2004.¹⁰⁷

Rodové politiky boli prebrané do právnych poriadkov skoro všetkých zmluvných štátov. Štáty prijali reformy a zákony v oblastiach ako rodinné právo, zdravie, vzdelávanie, verejný život či súdnictvo. Medzi najvýznamnejšie úpravy, ktoré prijala Rwanda, patrí zákon z roku 2008 o prevencii a trestaní rodovo podmieneného násillia, z roku 2009 zákon o rovnakých

¹⁰³ Ministry of Gender and Family Promotion: *National Gender Policy*. [cit.2020-25-03]. Dostupné na internete: <https://www.migeprof.gov.rw/fileadmin/_migrated/content_uploads/National_Gender_Policy-2.pdf>

¹⁰⁴ Gender Monitoring Office: *Beijing+25 Country Report: Rwanda at a good track in implementing gender commitments made during the Beijing Declaration*. [cit.2020-02-04]. Dostupné na internete: <https://gmo.gov.rw/index.php?id=19&tx_news_pi1%5Bnews%5D=201&tx_news_pi1%5Bday%5D=14&tx_news_pi1%5Bmonth%5D=8&tx_news_pi1%5Byear%5D=2019&cHash=42647e1249085cf5e4aa6a21038eb90a>

¹⁰⁵ African Union: *Protocol to the African Charter on Human and People's Rights on the Rights of Women in Africa*. [cit.2020-02-04]. Dostupné na internete: <<https://www.refworld.org/docid/3f4b139d4.html>>

¹⁰⁶ Podľa článku 29 Protokol nadobúda platnosť 30 dní po uložení 15. ratifikačnej listiny.

¹⁰⁷ National Commission for Human Rights: *Status of The Ratification of International and Regional Human Rights Instruments by Rwanda*. [cit.2020-02-04]. Dostupné na internete: <http://cndp.org.rw/fileadmin/user_upload/Status_Ratification_of_International_HR_instrument_Booklets.pdf>

príležitostiach a finančnom odmeňovaní mužov a žien, či zákaz sexuálneho obťažovania na pracovisku. V roku 2013 to bolo niekoľko ďalších úprav, ako napr. zákon zakazujúci politickým stranám akúkoľvek formu diskriminácie na základe pohlavia, rasy alebo náboženstva.¹⁰⁸

3.2.2 Ženské zastúpenie vo verejných funkciách

Vo voľbách do vyšších územných celkov v roku 2001 Rwanda zaviedla volebný mechanizmus zameraný na vyššie zastúpenie žien a mládeže do riadenia štátu. Tento princíp volieb spočíval v tom, že každý volič mohol odovzdať tri hlasovacie lístky¹⁰⁹, všeobecný¹¹⁰, ženský a pre mladých ľudí. V každej skupine si zvolili jednu osobu. Prostredníctvom po nich nasledujúcich nepriamych volieb bola obvodná rada vytvorená z kandidátov, ktorí zvíťazili na úrovni úsekov. Táto obvodná rada zahŕňala všetkých zvolených vo všeobecnom hlasovaní, jednu tretinu žien a jednu tretinu mladých ľudí. Pre lepšiu predstavivosť slúži schéma, ktorá je súčasťou príloh ako *Príloha B*. V roku 2001 ženy tvorili 27 % zvolených a v roku 2006 viac ako 30 %.¹¹¹ Tento proces poskytol nový priestor pre ženy, ktoré by sa v minulosti pravdepodobne nedostali na politickú scénu a zaručil, že najmenej 20 % vedenia na úrovni nižších územných celkov bude tvorené ženami. Taktiež vznikol priestor pre ženy, ktoré neboli odhodlané konkurovať mužom vo voľbách priamo. Namiesto toho sa postavili len proti iným ženám a získali tým cenné skúsenosti s vedením kampane a účasťou na riadení verejných vecí.

Od genocídy v roku 1994 až po súčasnosť počet žien v parlamente stúpol viac ako štvornásobne, čo zachytáva *Graf 3*. Zvýšená participácia žien je výsledkom priaznivého prostredia Rwandy, ktoré umožňovalo rovnakú účasť mužov a žien v rozhodovacích orgánoch. Zastúpenie žien v parlamente významne ovplyvnilo prijímanie zákonov reagujúcich na rodovú rovnosť a dohľad nad ich účinným vykonávaním.¹¹²

¹⁰⁸ Asuagbor, Lucy: *Status of Implementation of the Protocol to the African Charter on Human and People's Rights on the Rights of Women in Africa* [cit.2020-04-04]. Dostupné na internete: <<http://www.peaceau.org/uploads/special-rapporteur-on-rights-of-women-in-africa-presentation-for-csw-implementation.pdf>>

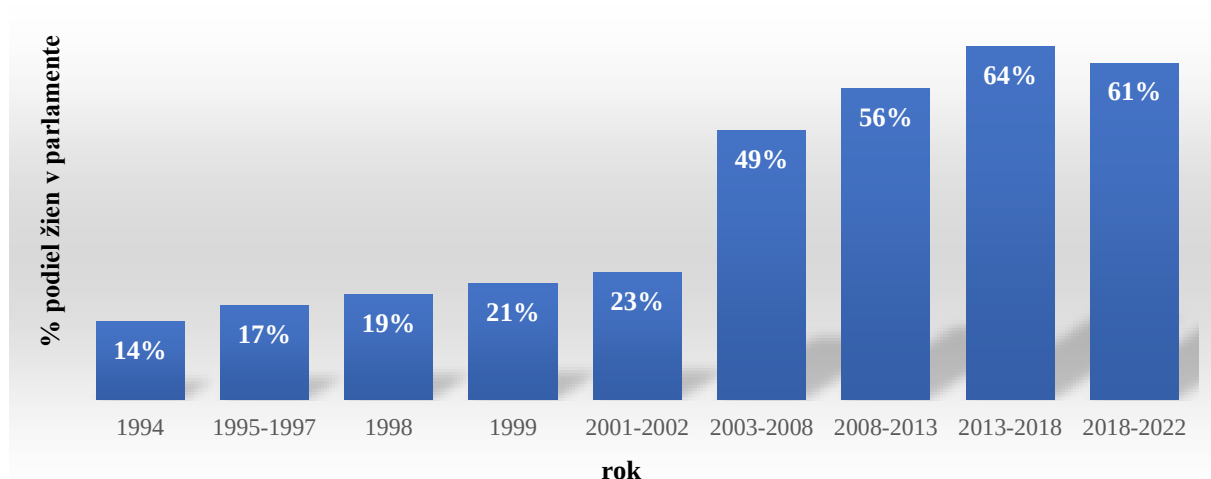
¹⁰⁹ Tento volebný systém sa nazýva aj systém „trojitého hlasovania.“

¹¹⁰ Všeobecným kandidátom bol najčastejšie muž, ale nemuselo to byť pravidlom.

¹¹¹ Uwineza, Peace - Pearson, Elizabeth: *Sustaining Women's Gains in Rwanda: The Influence of Indigenous Culture and Post-Genocide Politics* [cit.2020-24-03]. Dostupné na internete: <https://www.inclusivesecurity.org/wp-content/uploads/2012/08/1923_sustaining_womens_gains_nocover.pdf>

¹¹² Gender Monitoring Office: *The State of Gender Equality in Rwanda: From Transition to Transformation*. [cit.2020-05-04]. Dostupné na internete: <https://www.migeprof.gov.rw/fileadmin/user_upload/State_of_Gender_Equality_in_Rwanda-March_2019.pdf>

Graf 3 Vývoj percentuálneho zastúpenia žien v parlamente v Rwande v období 1994-2022

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa GENDER MONITORING OFFICE: *The State of Gender Equality in Rwanda: From Transition to Transformation*. [cit.2020-05-04]. Dostupné na internete: <https://www.migeprof.gov.rw/fileadmin/user_upload/State_of_Gender_Equality_in_Rwanda-March_2019.pdf>

Veľkým posunom pre pôsobenie žien vo verejnej sfére bola rwandská ústava z roku 2003, ktorá zakotvuje „*rovnosť všetkých Rwand'ancov a mužov a žien, ktorá je potvrdená tým, že ženy zastávajú najmenej tridsať percent (30 %) pozícií v rozhodovacích orgánoch*.“¹¹³

Článok 75 presne definuje rozloženie v poslaneckej snemovni. Z 80 poslancov musí byť 24 žien. Taktiež zdôrazňuje 30 % kvótu ženského zastúpenia¹¹⁴

V prípade senátu nie je presne stanovený počet žien, avšak článok 80 hovorí: „*Orgány zodpovedné za nomináciu senátorov zohľadňujú národnú jednotu a zásadu rodovej rovnosti. Aspoň tridsať percent (30 %) zvolených a vymenovaných senátorov musia byť ženy*.“¹¹⁵ V senáte stále tvoria nadpolovičnú väčšinu muži. V roku 2018 ženy obsadili 38 % kresiel.¹¹⁶

3.2.2.1 Porovnanie s inými krajinami

Celosvetový priemer poslankyň predstavuje 24,5 %.¹¹⁷ Tým zostáva vo väčšine krajín v rozhodovacích orgánoch mužská prevaha a nedostatočné zastúpenie žien. Síce dlhodobo

¹¹³ Rwanda's Constitution of 2003 with Amendments through 2015. [cit.2020-05-04]. Dostupné na internete: <<http://extwprlegs1.fao.org/docs/pdf/rwa128551.pdf>>

¹¹⁴ Ibid.

¹¹⁵ Rwanda's Constitution of 2003 with Amendments through 2015. [cit.2020-05-04]. Dostupné na internete: <<http://extwprlegs1.fao.org/docs/pdf/rwa128551.pdf>>

¹¹⁶ National Institute of Statistics of Rwanda: *National Gender Statistics report 2019*. [cit.2020-06-04]. Dostupné na internete: <<http://www.statistics.gov.rw/publication/national-gender-statistics-report-2019>>

¹¹⁷ Inter-Parliamentary Union: *Women in National Parliaments*. [cit.2020-07-04]. Dostupné na internete: <<http://archive.ipu.org/wmn-e/arc/world011019.htm>>

najvyšší priemer dosahujú severské štáty, prvenstvo si drží Rwanda. Hoci ešte v roku 1997 sa v svetovom poradí percentuálneho zastúpenia poslankýň nachádzala na 24. mieste.¹¹⁸

Rwanda vyčnieva z radu s proporčne najvyšším zastúpením žien pri moci v porovnaní s ostatnými krajinami. Nasleduje Kuba a Bolívia, obe s výsledkom 53 %. Prvú desiatku uzatvárajú Spojené Arabské Emiráty, Mexiko, Nikaragua, Švédsko, Grenada, Juhoafrická republika a Andorra. Slovensko sa nachádza až na 95. mieste s 21,33 %.¹¹⁹

Politická parita, či už prostredníctvom menovania alebo volieb, zostáva v mnohých krajinách nepolapiteľným cieľom. Tunisko a Nepál zakotvili podobné ustanovenia o ženských kvótach do svojich ústav počas prechodných období po konflikte. Ostatné krajiny, napríklad Kamerun, si zmenili a doplnili svoj volebný zákon tak, aby obsahoval rodové kvóty.¹²⁰

Rodovú kvótu má ustanovenú 42 % krajín. Kvótu Rwandy na úrovni 30 % predstihol iba Nepál s 33 %. Džibutsko prvýkrát zaviedlo systém kvót v roku 2018, odkedy sa podiel žien v zákonodarstve zvýšil o 15 %. Kostarika a Taliansko uplatnili kvóty na kandidátnych listinách, čím sa zastúpenie žien zvýšilo o 7 a 12 %.¹²¹ Tieto príklady ukazujú, že práve rodové kvóty sú účinným nástrojom k nastoleniu rodovej rovnosti vo verejných funkciách.

3.2.3 Rodovo podmienené násilie

Rodovo podmienené násilie bolo výrazným prvkom rwandskej genocídy. Ženy boli vystavené rôznym formám sexuálneho násillia, vrátane znásilnenia, mrzačenia či mučenia. Avšak rodovo podmienené násilie v Rwande nie je spojené výhradne iba s genocídou. Tolerancia domáceho násillia v tradičnej rwandskej spoločnosti je významným problémom. Rwandčania považovali sexuálne násilie za súkromnú záležitosť, vo všeobecnosti sa o tejto téme veľa nerozpráva. Muži mali právo trvať na sexuálnom styku so svojimi manželkami aj bez ich súhlasu. Spoločenské normy hovoria, aby ženy mlčky znášali všetky formy zlého zaobchádzania, pokiaľ tým nie je ohrozený ich život. Avšak prijímanie legislatívy, inovatívnych stratégií a národných politík sú všetko kroky k minimalizovaniu páchania rodovo podmieneného násillia. Násilie páchané na ženách, hoci je formálne tabu, bolo a je stále rozšírené a mlčky akceptované rwandskou kultúrou.

¹¹⁸ Inter-Parliamentary Union: *Women in National Parliaments*. [cit.2020-07-04]. Dostupné na internete: <<http://archive.ipu.org/wmn-e/arc/classif010197.htm>>

¹¹⁹ Inter-Parliamentary Union: *Percentage of women in national parliaments*. [cit.2020-07-04]. Dostupné na internete: <<https://data.ipu.org/women-ranking?month=3&year=2020>>

¹²⁰ Elliott, Kennedy: Rwanda's legislature is majority female. Here's how it happened. [cit.2020-07-04]. Dostupné na internete: <<https://www.nationalgeographic.com/culture/2019/10/graphic-shows-women-representation-in-government-around-the-world-feature/>>

¹²¹ Ibid.

Desať rokov po genocíde Ministerstvo pre rodovú rovnosť a podporu rodiny v štúdiu z roku 2004 odhalilo, že za posledných päť rokov bola v priemere jedna z troch žien fyzicky alebo verbálne napadnutá priamo vo svojej komunite. Rok predtým dokonca polovica všetkých žien zažila akt domáceho násillia.¹²²

The National Demographic Health Survey 2014-15 uvádza, že viac ako 35 % žien a 39 % mužov trpí fyzickým násillím a 22 % žien a 5 % mužov zažíva sexuálne násillie. Najčastejšími páchatelmi sexuálneho násillia sú v prípade mužov aj žien ich súčasní intímni partneri.¹²³ Napriek tomu menej ako polovica¹²⁴ z obetí násillia sa rozhodne vyhľadať pomoc.¹²⁵

Rwandské právo sa osobitne nezaoberalo znásillnením alebo sexuálnym útokom. Aj keď rwandský trestný zákon zakazoval znásillnenie a sexuálne zneužívanie, právne definície týchto činov neboli uvedené. To umožňovalo súdne rozhodovania často v neprospech žien. Zákonodarkyne sa významne pričlnili o prijatie kľúčových právnych predpisov v oblasti rodovo podmieneného násillia. V roku 2001 bol zločin znásillnenia povýšený na najvyššiu kategóriu trestných činov súvisiacich s genocídou, a to aj vďaka úsilliu aktivistiek a poslankýň. Zákon z roku 2004 sa týkal zmien v systéme *gacaca*, systéme súdov, prostredníctvom ktorých bola stíhaná väčšina zločinov genocídy. Obsahoval ustanovenia na ochranu práv osôb, ktoré zažili sexuálne násillie, a umožnil ženám vypovedať na týchto zasadnutiach.¹²⁶

Definícia rodovo podmieneného násillia sa do zbierky zákonov dostala v roku 2008 ako: „rodovo podmienené násillie je akýkoľvek čin, ktorý má za následok ublíženie fyzické, duševné, sexuálne alebo ekonomickú ujmu niekomu len na základe toho, či je žena alebo muž.“ Tento zákon určuje aj trestnú zodpovednosť za znásillnenie v manželskom zväzku.¹²⁷ Taktiež priniesol aj významný posun v rwandskej legislatíve v oblasti pracovného práva.¹²⁸

¹²² Uwineza,Peace - Pearson, Elizabeth: *Sustaining Women's Gains in Rwanda: The Influence of Indigenous Culture and Post-Genocide Politics* [cit.2020-24-03]. Dostupné na internete: <https://www.inclusivesecurity.org/wp-content/uploads/2012/08/1923_sustaining_womens_gains_nocover.pdf>

¹²³ National Institute of Statistics of Rwanda a kol.: *Demographic and Health Survey 2014-15*. [cit.2020-09-04]. Dostupné na internete: <<https://dhsprogram.com/pubs/pdf/FR316/FR316.pdf>>

¹²⁴ V prípade žien je to 48%, u mužov 45%.

¹²⁵ National Institute of Statistics of Rwanda a kol.: *Demographic and Health Survey 2014-15*. [cit.2020-09-04]. Dostupné na internete: <<https://dhsprogram.com/pubs/pdf/FR316/FR316.pdf>>

¹²⁶ Uwineza,Peace - Pearson, Elizabeth: *Sustaining Women's Gains in Rwanda: The Influence of Indigenous Culture and Post-Genocide Politics* [cit.2020-24-03]. Dostupné na internete: <https://www.inclusivesecurity.org/wp-content/uploads/2012/08/1923_sustaining_womens_gains_nocover.pdf>

¹²⁷ Law n°59/2008 of 10/09/2008 on prevention and punishment of gender-based violence. [cit.2020-25-03]. Dostupné na internete: <http://gmo.gov.rw/fileadmin/user_upload/laws%20and%20policies/Law_No59-2008_on_the_Prevention_and_Punishment_of_Gender-Based_Violence.pdf>

¹²⁸ Článok 8 určuje ženám právo na materskú dovolenku v trvaní troch mesiacov a článok 9 zakazuje zamestnávateľovi rozviazať pracovný pomer s tehotnou ženou alebo ženou na materskej dovolenke.

3.2.4 Ženy a zdravie

Genocída mala dlhotrvajúce dopady na zdravie. V období medzi januárom a marcom 1994 bolo znásilnených viac ako 250 tisíc žien a veľa z nich sa stalo HIV pozitívnymi.¹²⁹ V utečeneckých táboroch boli rozšírené choroby, vrátane prepuknutia cholery. Až tri štvrtiny detí v roku 1994 nebolo očkovaných proti osýpkam a detskej obrne. Zároveň mala Rwanda najvyššiu mieru úmrtnosti detí do 5 rokov a najnižšiu predpokladanú dĺžku života na svete.¹³⁰

V súčasnosti podiel detí, ktoré dostávajú všetky základné očkovania do dosiahnutia prvého roku života, prekročil 90 %. Rwanda je zároveň prvou krajinou z krajín s nízkymi príjmami, ktorá poskytuje bezplatný všeobecný prístup k vakcíne proti HPV¹³¹ pre dospievajúce dievčatá.¹³²

Stratégia definujúca rodovú rovnosť a ochranu rodiny ako predpoklad na dosiahnutie spravodlivého a trvalo udržateľného rozvoja sa nazýva *Národná stratégia pre transformáciu*. K celkovému zvýšeniu úrovne zdravia prispelo vzdelanie dievčat, zníženie veľkosti rodín, plánovanie rodičovstva a dostupnosť antikoncepcie. Práve *Politika plánovania rodičovstva* z roku 2012 patrí medzi najvýznamnejšie prijaté verejné politiky v oblasti ženského zdravia. Stanovuje, že ženy a muži by mali mať prístup ku kvalitnému plánovaniu rodičovstva nielen ako službe, ale malo by to byť základným ľudským právom.¹³³

Zvýšený prístup k službám v oblasti reprodukčného zdravia pomohol rýchlo rozšíriť používanie antikoncepčných prostriedkov u žien na zabránenie nechceného tehotenstva. Percentuálny vývoj v používaní antikoncepčných prostriedkov u žien zaznamenáva *Graf 4*.

¹²⁹ Cohen, Mardge H. a kol.: *Women in Rwanda Another World Is Possible*. [cit.2020-12-04]. Dostupné na internete: <<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/16077056>>

¹³⁰ Binagwaho, Agnes a kol.: *Rwanda 20 years on: investing in life*. [cit.2020-12-04]. Dostupné na internete: <<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/24703831>>

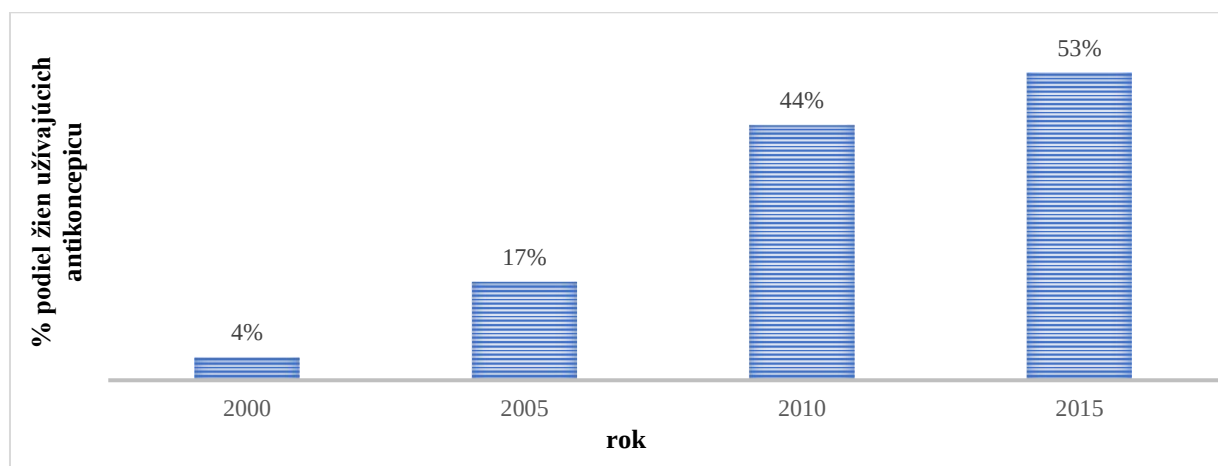
¹³¹ Ľudský papilomavírus spôsobujúci rakovinu krčka maternice.

¹³² Ministry of Gender and Family Promotion: *From victims to leading actors: Rwanda's gender dividend*. [cit.2020-03-04]. Dostupné na internete: <https://migeprof.gov.rw/fileadmin/user_upload/THE_GENDER_DIVIDEND.pdf>

¹³³ Gender Monitoring Office: *Gender Profile in the Health Sector*. [cit.2020-12-04]. Dostupné na internete: <https://www.migeprof.gov.rw/fileadmin/user_upload/Gender_Profile_in_Health_Health_Sector-October_2018.pdf>

Graf 4

Používanie antikoncepčných prostriedkov u žien v Rwande v rokoch 2000- 2015

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa SCHWANDT, Hilary M. a kol.: *“Family planning in Rwanda is not seen as population control, but rather as a way to empower the people”: examining Rwanda’s success in family planning from the perspective of public and private stakeholders*. [cit.2020-12-04]. Dostupné na internete: <<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6245814/>>; BASINGA, Paulin a kol.: *Unintended Pregnancy and Induced Abortion in Rwanda: Causes and Consequences*. 2012. s.4

Značný vplyv malo prioritizovanie zdravia matiek a detí po skončení genocídy. Ešte v roku 1996 prakticky neexistovali vyškolené pôrodné asistentky. Do roku 2013 stúpol ich počet na rovných tisíc.¹³⁴ To priamo úmerne ovplyvnilo aj nárast počtu pôrodov s odbornou asistenciou. Napomohol tomu i fakt, že ženy začali čeliť pokutám, pokiaľ nechodili na predpôrodné vyšetrenia alebo rodili mimo zdravotníckych zariadení. Účasti kvalifikovaných zdravotných pracovníkov pri pôrodoch či posilneniu kapacity zdravotníckych pracovníkov poskytujúcich kvalitné zdravotnícke služby možno pripísať zníženie miery úmrtnosti matiek¹³⁵ z 1 071 v roku 2000 na 210 na prelome rokov 2014/2015.¹³⁶ Graf 5 demonštruje súvislosť medzi klesajúcou mierou úmrtnosti matiek a rastúcim počtom pôrodov s kvalifikovanou asistenciou.

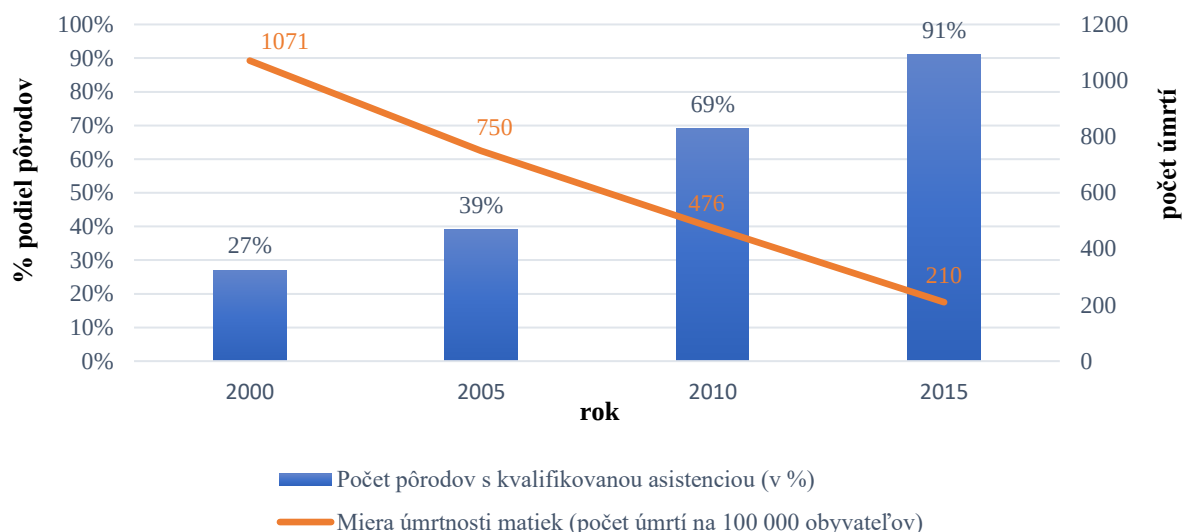
¹³⁴ Shaw, Susan M. a kol.: *Women's Lives around the World: A Global Encyclopedia*. 2018. s.278

¹³⁵ Úmrtnosť žien spojená s tehotenstvom, pôrodom a šestonedelím.

¹³⁶ Gender Monitoring Office: *Gender Profile in the Health Sector*. [cit.2020-12-04]. Dostupné na internete: <https://www.migeprof.gov.rw/fileadmin/user_upload/Gender_Profile_in_Health_Health_Sector-October_2018.pdf>

Graf 5

Miera úmrtnosti matiek v porovnaní s počtom pôrodov s kvalifikovanou asistenciou v Rwande v rokoch 2000-2015

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa NATIONAL INSTITUTE OF STATISTICS OF RWANDA a kol.: *Demographic and Health Survey 2014-15*. [cit.2020-09-04]. Dostupné na internete: <<https://dhsprogram.com/pubs/pdf/FR316/FR316.pdf>>

Vysoký počet znásilnení počas genocídy spôsobil, že mnoho žien otehotnelo. Odhady hovoria o približne 20 000 narodených deťoch.¹³⁷ Trauma z prežitého a negatívne postoje okolia viedli ženy k radikálnym rozhodnutiam. Niektoré po pôrode novorodencov opustili či dokonca usmrtili. Lekári často čelili riešeniu závažných zdravotných komplikácií po tom, ako sa ženy pokúsili o samovoľné vykonanie potratu. Interrupcie boli v tomto období nelegálne.¹³⁸

K významnej zmene došlo v roku 2012, kedy Rwanda prezidentským dekrétom stiahla svoju výhradu k *Maputskému protokolu*, článku 14(2)(c),¹³⁹ ktorý hovorí, že zmluvné štáty musia prijať opatrenia, aby povolením potratov chránili reprodukčné práva žien.¹⁴⁰ Interrupcie síce naďalej ostali trestným činom, avšak s ustanovením výnimiek. A to, ak žena otehotnela v dôsledku znásilnenia, núteného manželstva, incestu alebo ak je vážne ohrozené zdravie nenarodeného dieťaťa či tehotnej ženy. Výnimka však bola žene priznaná iba ak predložila

¹³⁷ Foundation Rwanda: *The Genocide*. [cit.2020-23-03]. Dostupné na internete: <<https://foundationrwanda.org/the-genocide-1>>

¹³⁸ Human Rights Watch: *Sexual Violence during the Rwandan Genocide and its Aftermath* [cit.2020-22-03]. Dostupné na internete: <<https://www.hrw.org/legacy/reports/1996/Rwanda.htm>>

¹³⁹ National Commission for Human Rights: *Status of The Ratification of International and Regional Human Rights Instruments by Rwanda*. [cit.2020-02-04]. Dostupné na internete: <http://cndp.org.rw/fileadmin/user_upload/Status_Ratification_of_International_HR_instrument_Booklets.pdf>

¹⁴⁰ African Union: *Protocol to the African Charter on Human and People's Rights on the Rights of Women in Africa*. [cit.2020-02-04]. Dostupné na internete: <<https://www.refworld.org/docid/3f4b139d4.html>>

lekárovi uznesenie vydané príslušným súdom.¹⁴¹ Uvoľnenie pravidiel priniesol úradný vestník z roku 2018. Nový zákon vyžaduje, aby sa potrat vykonal po konzultácii s lekárom na rozdiel od toho, aby konečné rozhodnutie prijal súd.¹⁴²

3.2.5 Ministerstvo pre rodovú rovnosť a podporu rodiny

Ministerstvo zodpovedné za podporu žien a rodiny funguje od roku 1992. Avšak až od roku 1994 vláda Rwandy prejavila silný záujem pracovať na rodovej rovnosti a posilnení postavenia žien. To sa prejavilo vo vytvorení potrebného inštitucionálneho mechanizmu na riadenie rodových programov v krajine. Charakter a zameranie ministerstva zodpovedného za rodové otázky, rodinu a deti sa postupom času vyvíjalo tak, aby odrážalo existujúce výzvy a priority rwandskej spoločnosti. V roku 1997 bolo Ministerstvu pridelené portfólio sociálnych vecí, čím sa premenovalo na *Ministerstvo pre rodové otázky, rodinu a sociálne veci*. Orientovalo sa na obnovu a vznikajúce problémy po konflikte. V roku 1999 bolo zriadené *Ministerstvo pre rodovú rovnosť a podporu žien* s cieľom sústrediť sa na rodovú rovnosť a posilnenie postavenia žien so zameraním na uplatňovanie rodového hľadiska v rôznych inštitúciách, najmä na vládnych ministerstvách. Od roku 2013 bola Ministerstvu udelená samostatnosť.¹⁴³

Ministerstvo pre rodovú rovnosť a podporu rodiny je ústredná vládna inštitúcia poverená zabezpečením strategickej koordinácie implementácie politiky v oblasti rodovej rovnosti, posilnenia postavenia žien, rodinných záležitostí a ochrany detí. Zohráva vedúcu úlohu pri vykonávaní rodovej agendy. Jeho úlohou je:

- zaručiť bezpečné prostredie pre všetkých členov rodiny;
- posilniť postavenie žien a dievčat;
- podporovať nediskrimináciu a rodovú rovnosť;
- skoncipovať a implementovať *pozitívnu mužskosť*;¹⁴⁴
- odstrániť rodovo podmienené násilie;
- posilniť jednotu rodiny a rodičovstvo.¹⁴⁵

¹⁴¹ Organic law n° 01/2012/OL of 02/05/2012 instituting the penal code. [cit.2020-04-04]. Dostupné na internete: <https://www.unodc.org/res/cld/document/rwa/1999/penal-code-of-rwanda_html/Penal_Code_of_Rwanda.pdf>

¹⁴² Law n°68/2018 of 30/08/2018 determining offences and penalties in general. [cit.2020-06-04]. Dostupné na internete: <<https://rwandalii.africanlii.org/sites/default/files/gazette/OG%2Bno%2BSpecial%2Bof%2B27-09-2018.pdf>>

¹⁴³ Ministry of Gender and Family Promotion: *Historical background of The Ministry of Gender and Family Promotion* [cit.2020-08-04]. Dostupné na internete: <<https://www.migeprof.gov.rw/index.php?id=187>>

¹⁴⁴ Pojem *pozitívna mužskosť* označuje odstránenie negatívnych zaužívaných stereotypov v oblasti mužského správania.

¹⁴⁵ Ministry of Gender and Family Promotion: *Mission and Vission*. [cit.2020-09-04]. Dostupné na internete: <<https://www.migeprof.gov.rw/index.php?id=186>>

3.2.6 Gender gap report

Rwanda sa umiestnila na 9. mieste so 79,1 %¹⁴⁶ v *Global gender gap report 2020*.¹⁴⁷ V porovnaní s rokom 2019 Rwanda v rebríčku klesla o tri miesta.¹⁴⁸ *Global gender gap report* nevypovedá o tom, že sa ženy v Rwande majú lepšie ako v iných krajinách. Meria, do akej miery krajiny odstránili rozdiely medzi mužmi a ženami v rámci rôznych opatrení a ukazuje, či sa majú muži v danej krajine lepšie ako ženy. Výhodou tohto prístupu sú rovnaké podmienky pre všetky krajiny bez ohľadu na ich súčasný stav rozvoja. Umožňuje zistiť, ako sa aj niektorým z najchudobnejších miest na svete darí napredovať smerom k rodovej rovnosti. *Global gender gap report* sa zameriava najmä na štyri oblasti: zdravie, vzdelávanie, hospodárstvo a politika.

Rwanda dosahuje najlepšie výsledky spomedzi štátov subsaharskej Afriky. Je stále medzi štyrmi najlepšími krajinami na svete v rámci politického postavenia žien vďaka vysokému podielu žien medzi poslancami a ministrami.¹⁴⁹ Je 4,3 % pod hranicou toho, aby dosiahla rodovú paritu vo vzdelávaní.¹⁵⁰ Tvorba ľudského kapitálu je vo všeobecnosti obmedzená, ženy sú však relatívne viac znevýhodňované ako muži. Napríklad iba 69,4 % žien a 77,5 % mužov je gramotných. Hoci celková miera účasti na terciárnom vzdelávaní je nižšia ako 8 % pre mužov aj pre ženy, existuje takmer dvakrát toľko mužov ako žien, ktorí získajú vedecké a technické vzdelanie. Do určitej miery sa to odráža v pomerne veľkej priepasti na hospodárskej účasti a hospodárskych príležitostiach.¹⁵¹ Napriek tomu, že ženy v Rwande sú na trhu práce aktívne rovnako ako muži, ich príjmy a mzdy zostávajú výrazne nižšie. Aj keď to je čiastočne spôsobené kultúrnymi predsudkami, úlohu zohrávajú aj rozdiely v zručnostiach medzi mužmi a ženami, ktorí sú v súčasnosti na trhu práce aktívni. Výsledkom je, že relatívne malá časť žien v Rwande je zamestnaná na kvalifikovaných pozíciách (38,7 %) a ešte menší podiel sa nachádza medzi vyššími úradníkmi (14 %).¹⁵² Aj keď zručnosti nie sú jediným faktorom, skutočnosť, že prístup žien k vzdelaniu bol v minulosti obmedzený, stále ovplyvňuje ich príležitosti na trhu práce. Lepšiu perspektívu pre budúce generácie rwandských žien sľubujú prebiehajúce investície a skvalitňovanie vzdelávania a ľudského kapitálu.

¹⁴⁶ Na 1.mieste sa umiestnil už po jedenásty raz v rade Island s 88 %. Pričom 100 % predstavuje úplné uzatvorenie rodovej priepasti.

¹⁴⁷ World Economic Forum: *Global Gender Gap Report 2020*. [cit.2020-09-04]. Dostupné na internete: <http://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2020.pdf>

¹⁴⁸ World Economic Forum: *Global Gender Gap Report 2018*. [cit.2020-09-04]. Dostupné na internete: <http://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2018.pdf>

¹⁴⁹ Prvý je Island s 0,701 %, nasleduje Nórsko, Nikaragua a Rwanda s 0,563 %.

¹⁵⁰ Treba však poznamenať, že až 35 krajín (vrátane Slovenska) zo 153 celkovo, dosahuje výsledok 100 %.

¹⁵¹ Výsledok Rwandy je v tomto ukazovateli 67,2 %.

¹⁵² World Economic Forum: *Global Gender Gap Report 2020*. [cit.2020-09-04]. Dostupné na internete: <http://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2020.pdf>

Záver

Niektoré zvyklosti z Rwandy v predkoloniálnom období dokazujú, že ženy boli uznávané ako matky a správkyne domácnosti. Síce v rwandskej histórii nemožno nájsť plejádu žien na vedúcich pozíciách, stále možno tvrdiť, že v tradičnej rwandskej spoločnosti existuje chápanie identity žien. Zároveň však tradičné rwandské zvyklosti vylúčili ženy z verejného života, obmedzili ich vplyv na rozhodovanie v domácnosti, zabránili im vlastniť pôdu a vystavili ich rôznym formám sexuálneho násillia, najmä domáceho. Rwandská kultúra teda vyzdvihovala určité aspekty hodnoty žien, na druhej strane však iné potláčala. Preto sa nedá povedať, že súčasné postavenie žien v Rwande priamo súvisí s ich postavím v minulosti a rwandskými tradíciami.

Napokon, skôr ako výsledkom pôvodnej kultúry, je veľká časť pokroku žien výsledkom sociálnych a politických zmien v období po genocíde. Po konflikte snahy o posilnenie postavenia žien vo veľkej miere uľahčila aktívna politická podpora vládnucej strany *Rwandského vlasteneckého frontu*. Prezident a vysokí predstavitelia považovali rodovú rovnosť za prioritu postgenocídnej vlády. Lídri implementovali stratégiu, ktorá postavila posilnenie postavenia žien do centra rozvojovej stratégie pre národ ako celok.

Pre udržateľnosť nastoleného smerovania k rodovej rovnosti boli kľúčové reformy v legislatíve, ako napr. právo žien dediť pôdu, zákony v oblasti zabránenia rodovému násilliu či zmeny v oblasti plánovania rodiny, ale aj inštitúcie, ktoré chránia a podporujú ženy, ako napr. *Ministerstvo pre rodovú rovnosť a podporu rodiny*. Rovnako bolo fundamentálnym faktorom zavedenie rodových kvót pre účasť žien na rozhodovaní na úrovni 30 %, čo prináša ženám mechanizmy na prijímanie a kontrolu všetkých potrebných aspektov zabezpečujúcich rodovú rovnosť.

Vychádzajúc zo skúseností z Rwandy je zrejmé, že vykonanie pokrokových zmien s odkazom na tradície a pôvodnú kultúru môže byť v krajinách po skončení konfliktu účinným nástrojom na podporu politickej účasti žien. Základné sociálne a kultúrne zmeny si však vyžadujú iniciatívu vedúcich predstaviteľov, právne reformy, progresívne politiky, inštitucionálne mechanizmy, rozsiahle zvyšovanie povedomia a verejné investície do práv žien a rodovej rovnosti. Tieto zložky spolu vytvorili politický priestor pre rodovú rovnosť v Rwande.

Za najväčší prínos našej bakalárskej práce možno považovať samotné spracovanie danej problematiky, keďže v slovenskej literatúre nájdeme iba minimum zdrojov a absentuje v nej komplexný pohľad. Veríme, že naša práca môže byť pokladom pre ďalšie detailnejšie skúmanie ženských práv a postavenia žien v Rwande.

Zoznam použitej literatúry

Knižné zdroje / monografie

- [1] ANDREOPOULOS, George J. 1994. *Genocide: Conceptual and Historical Dimensions Pennsylvania Studies in Human Rights*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press. 1994. 264 s. ISBN 9780812216165
- [2] BASINGA, Paulin a kol. 2012. *Unintended Pregnancy and Induced Abortion in Rwanda: Causes and Consequences*. New York: Guttmacher Institute. 2012. 36 s. ISBN 9781934387108
- [3] BERRY, Marie E. 2018 *War, Women, and Power From Violence to Mobilization in Rwanda and Bosnia-Herzegovina*. New York: Cambridge University Press. 2018. 294 s. ISBN 9781108236003
- [4] CLARK, Phil. 2010. *The Gacaca Courts, Post-Genocide Justice and Reconciliation in Rwanda: Justice without Lawyers*. New York: Cambridge University Press. 2010. 402 s. ISBN 9780511761584
- [5] CODERE, Helen F. 1973. *The Biography of an African Society: Rwanda 1900–1960: Based on forty- eight Rwandan autobiographies*. Tervuren : Musée royal de l'Afrique centrale. 1973. 399 s.
- [6] FEIN, Helen. 1994. *The Prevention of Genocide: Rwanda and Yugoslavia Reconsidered*. New York: Institute for the Study of Genocide, John Jay College of Criminal Justice. 1994. 44 s.
- [7] KUPER, Leo. 1981. *Genocide: Its Political Use in the Twentieth Century*. New Haven: Yale University Press. 1981. 255 s. ISBN 9780300031201
- [8] LEMKIN, Raphael. 1944. *Axis Rule in occupied Europe: Laws of Occupation, Analysis of Government, Proposals for Redress* Carnegie. Washington, D.C.: Endowment for International Peace. 1944. 674 s.
- [9] MELSON, Robert. 1996. *Revolution and Genocide: On the Origins of the Armenian Genocide and the Holocaust*. Chicago: University of Chicago Press. 1996. 363 s. ISBN 9780226519913
- [10] MOGHALU, Kingsley. 2005. *Rwanda's Genocide: The Politics of Global Justice*. New York: Palgrave Macmillan. 2005. 239 s. ISBN 9781403978387
- [11] SHAW, Susan M. a kol. 2018. *Women's Lives around the World: A Global Encyclopedia*. Santa Barbara: ABC-CLIO. 2018. 1720 s. ISBN 9781610697118

- [12] STAPLETON, Timothy J. 2017. *A History of Genocide in Africa*. Santa Barbara: ABC-CLIO. 2017. 268 s. ISBN 9781440830525
- [13] STAUB, Ervin. 1992. *The Roots of Evil: The Origins of Genocide and Other Group Violence*. New York: Cambridge University Press. 1992. 336 s. ISBN 9780521354073
- [14] TOTTEN, Samuel. 2008. *Century of Genocide: Critical Essays and Eyewitness Accounts*. Abingdon: Taylor & Francis. 2008. 654 s. ISBN 9780203890431
- [15] QUIGLEY, John. 2016. *The genocide convention: An international law analysis*. Abington: Routledge. 2016. 320 s. ISBN 9781317030737

Odborné články a časopisy:

- [1] AKHAVAN, Payam. 1996. The International Criminal Tribunal for Rwanda: The Politics and Pragmatics of Punishment. In *The American Journal of International Law*. ISSN 2161-7953, 1996, ročník 90, 3, s.501-510
- [2] BARRIA, Lilian A. - ROPER, Steven D. 2006 How effective are international criminal tribunals? An analysis of the ICTY and the ICTR. In *The International Journal of Human Rights*. ISSN 1364-2987, 2006, ročník 9, 3, s.349-368
- [3] SEMELIN, Jacques. 2005. What is “Genocide”? In *European Review of History: Revue européenne d'histoire*. ISSN 1469-8293, 2005, ročník 12, 1, s.81-89

Internetové zdroje:

- [1] AFRICAN UNION. 2003. *Protocol to the African Charter on Human and People's Rights on the Rights of Women in Africa*. [online]. 2003. [cit.2020-02-04]. Dostupné na internetu: <<https://www.refworld.org/docid/3f4b139d4.html>>
- [2] ASUAGBOR, Lucy. 2016. *Status of Implementation of the Protocol to the African Charter on Human and People's Rights on the Rights of Women in Africa*. [online]. 2016. [cit.2020-04-04]. Dostupné na internetu: <<http://www.peaceau.org/uploads/special-rapporteur-on-rights-of-women-in-africa-presentation-for-csw-implementation.pdf>>
- [3] BERRY, Marie. 2015. *From violence to mobilization: Women, war, and threat in Rwanda*. [online]. 2015. [cit.2020-05-04]. Dostupné na internetu: <https://www.researchgate.net/publication/286625720_From_violence_to_mobilization_Women_war_and_threat_in_Rwanda>

- [4] BHALLA, Nita. 2019. *How mass rape in genocide transformed Rwanda's response to AIDS*. [online]. 2019. [cit.2020-16-03]. Dostupné na internete: <<https://www.reuters.com/article/us-rwanda-genocide-aids-feature/how-mass-rape-in-genocide-transformed-rwandas-response-to-aids-idUSKCN1RN00C>>
- [5] BINAGWAHO, Agnes a kol. 2014. *Rwanda 20 years on: investing in life*. [online]. 2014. [cit.2020-12-04]. Dostupné na internete: <<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/24703831>>
- [6] COHEN, Mardge H. a kol. 2005. *Women in Rwanda Another World Is Possible*. [online]. 2005. [cit.2020-12-04]. Dostupné na internete: <<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/16077056>>
- [7] EARL, Hilary. 2013. *Prosecuting genocide before the Genocide Convention: Raphael Lemkin and the Nuremberg Trials, 1945–1949*. [online]. 2013. [cit.2020-15-01]. Dostupné na internete: <<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14623528.2013.821225?scroll=top&neededAccess=true>>
- [8] ELLIOTT, Kennedy. 2019. Rwanda's legislature is majority female. Here's how it happened. [online]. 2019. [cit.2020-07-04]. Dostupné na internete: <<https://www.nationalgeographic.com/culture/2019/10/graphic-shows-women-representation-in-government-around-the-world-feature/>>
- [9] ENSOR, Marisa O. 2019. *Transitional Justice, Displacement, and the Rights of the Young: Retributive and Restorative Approaches in the Aftermath of the Rwandan Genocide*. [online]. 2019. [cit.2020-25-02]. Dostupné na internete: <https://www.researchgate.net/publication/337086563_Transitional_Justice_Displacement_and_the_Rights_of_the_Young_Retributive_and_Restorative_Approaches_in_the_Aftermath_of_the_Rwandan_Genocide>
- [10] FOUNDATION RWANDA. 2020. *The Genocide*. [online]. 2020. [cit.2020-23-03]. Dostupné na internete: <<https://foundationrwanda.org/the-genocide-1>>
- [11] GENDER MONITORING OFFICE. 2015. *Beijing+20: Rwanda's Achievements in Gender Equality and Empowerment of Women*. [online]. 2015. [cit.2020-03-04]. Dostupné na internete: <http://gmo.gov.rw/rw/index.php?id=19&tx_news_pi1%5Bnews%5D=143&tx_news_pi1%5Bday%5D=11&tx_news_pi1%5Bmonth%5D=3&tx_news_pi1%5Byear%5D=2015&cHash=af709f0d38c47417bfc3f99f51d6eee3>

- [12] GENDER MONITORING OFFICE. 2018. *Gender Profile in the Health Sector*. [online]. 2018. [cit.2020-12-04]. Dostupné na internete: <https://www.migeprof.gov.rw/fileadmin/user_upload/Gender_Profile_in_Health_Health_Sector-October_2018.pdf>
- [13] GENDER MONITORING OFFICE. 2019. *Beijing+25 Country Report: Rwanda at a good track in implementing gender commitments made during the Beijing Declaration*. [online]. 2019. [cit.2020-02-04]. Dostupné na internete: <https://gmo.gov.rw/index.php?id=19&tx_news_pi1%5Bnews%5D=201&tx_news_pi1%5Bday%5D=14&tx_news_pi1%5Bmonth%5D=8&tx_news_pi1%5Byear%5D=2019&cHash=42647e1249085cf5e4aa6a21038eb90a>
- [14] GENDER MONITORING OFFICE. 2019. *The State of Gender Equality in Rwanda: From Transition to Transformation*. [online]. 2019. [cit.2020-05-04]. Dostupné na internete: <https://www.migeprof.gov.rw/fileadmin/user_upload/State_of_Gender_Equality_in_Rwanda-March_2019.pdf>
- [15] HISTORY.COM EDITORS. 2019. *Rwandan Genocide*. [online]. 2019. [cit.2020-22-02]. Dostupné na internete: <<https://www.history.com/topics/africa/rwandan-genocide>>
- [16] HOGG, Nicole. 2010. *Women's participation in the Rwandan genocide: mothers or monsters?* [online]. 2010. [cit.2020-24-03]. Dostupné na internete: <<https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/irrc-877-hogg.pdf>>
- [17] HUMAN RIGHTS WATCH. 1996. *Sexual Violence during the Rwandan Genocide and its Aftermath*. [online]. 1996. [cit.2020-22-03]. Dostupné na internete: <<https://www.hrw.org/legacy/reports/1996/Rwanda.htm>>
- [18] HUMAN RIGHTS WATCH. 2006. *The Rwandan Genocide: How it was prepared*. [online]. 2006. [cit.2020-23-02]. Dostupné na internete: <<https://www.hrw.org/legacy/background/africa/rwanda0406/rwanda0406.pdf>>
- [19] INTER-PARLIAMENTARY UNION. 1997. *Women in National Parliaments*. [online]. 1997. [cit.2020-07-04]. Dostupné na internete: <<http://archive.ipu.org/wmn-e/arc/classif010197.htm>>
- [20] INTER-PARLIAMENTARY UNION. 2019. *Women in National Parliaments*. [online]. 2019. [cit.2020-07-04]. Dostupné na internete: <<http://archive.ipu.org/wmn-e/arc/world011019.htm>>

- [21] INTER-PARLIAMENTARY UNION. 2020. *Percentage of women in national parliaments*. [online]. 2020. [cit.2020-07-04]. Dostupné na internete: <<https://data.ipu.org/women-ranking?month=3&year=2020>>
- [22] KLÍMA, Vladimír. 1994. *Masakry na oplátku*. [online]. 1994. [cit.2020-23-02]. Dostupné na internete: <<https://www.respekt.cz/tydenik/1994/21/masakry-na-oplatku>>
- [23] LANDESMAN, Peter. 2002. *A Woman's Work*. [online]. 2002. [cit.2020-16-03]. Dostupné na internete: <<https://www.nytimes.com/2002/09/15/magazine/a-woman-s-work.html>>
- [24] LOYLE, Cyanne E. 2017. *Transitional justice and political order in Rwanda*. [online]. 2017. [cit.2020-01-03]. Dostupné na internete: <https://www.researchgate.net/publication/320742158_Transitional_justice_and_political_order_in_Rwanda>
- [25] MAYERSEN, Deborah. 2011. A political monopoly held by one race: *The politicisation of ethnicity in Colonial Rwanda*. [online]. 2011. [cit.2020-03-02]. Dostupné na internete: <<https://ro.uow.edu.au/cgi/viewcontent.cgi?article=2263&context=artspapers>>
- [26] MELVERN, Linda. 2001. *Missing the story: The media and the Rwandan genocide. Contemporary Security Policy*. [online]. 2001. [cit.2020-25-02]. Dostupné na internete: <https://www.researchgate.net/publication/233164801_Missing_the_Story_The_Media_and_the_Rwandan_Genocide>
- [27] MINISTRY OF GENDER AND FAMILY PROMOTION. 2010. *National Gender Policy*. [online]. 2010. [cit.2020-25-03]. Dostupné na internete: <https://www.migeprof.gov.rw/fileadmin/_migrated/content_uploads/National_Gender_Policy-2.pdf>
- [28] MINISTRY OF GENDER AND FAMILY PROMOTION. 2017. *From victims to leading actors: Rwanda's gender dividend*. [online]. 2017. [cit.2020-03-04]. Dostupné na internete: <https://migeprof.gov.rw/fileadmin/user_upload/THE_GENDER_DIVIDEND.pdf>
- [29] MINISTRY OF GENDER AND FAMILY PROMOTION. 2018. *Historical background of The Ministry of Gender and Family Promotion*. [online]. 2018. [cit.2020-08-04]. Dostupné na internete: <<https://www.migeprof.gov.rw/index.php?id=187>>
- [30] MINISTRY OF GENDER AND FAMILY PROMOTION. 2020. *Mission and Vission*. [online]. 2020. [cit.2020-09-04]. Dostupné na internete: <<https://migeprof.gov.rw/index.php?id=186>>

- [31] NATIONAL COMMISSION FOR HUMAN RIGHTS. 2017. *Status of The Ratification of International and Regional Human Rights Instruments by Rwanda*. [online]. 2017. [cit.2020-02-04]. Dostupné na internete: <http://cndp.org.rw/fileadmin/user_upload/Status_Ratification_of_International_HR_instrument_Booklets.pdf>
- [32] NATIONAL INSTITUTE OF STATISTICS OF RWANDA a kol. 2016. *Demographic and Health Survey 2014-15*. [online]. 2016. [cit.2020-09-04]. Dostupné na internete: <<https://dhsprogram.com/pubs/pdf/FR316/FR316.pdf>>
- [33] NATIONAL INSTITUTE OF STATISTICS OF RWANDA. 2019. *National Gender Statistics report 2019*. [online]. 2019. [cit.2020-06-04]. Dostupné na internete: <<http://www.statistics.gov.rw/publication/national-gender-statistics-report-2019>>
- [34] NEWBURY, Catharine - BALDWIN, Hannah. 2000. *Aftermath: Women in Postgenocide Rwanda*. [online]. 2000. [cit.2020-28-03]. Dostupné na internete: <<https://pdfs.semanticscholar.org/f10b/478bf40dd3e36e2d3572fa9a9b11f02df2b0.pdf>>
- [35] ORGANIZÁCIA SPOJENÝCH NÁRODOV. 1945. *Charta Organizácie Spojených národov*. [online]. 1945. [cit.2020-03-03]. Dostupné na internete: <<https://www.amnesty.sk/wp-content/uploads/2012/01/Charta-OSN.pdf>>
- [36] PATTERSON, David. 2015. *“A Crime Without a Name” – Churchill, Zionism, & the Holocaust*. [online]. 2015. [cit.2020-12-01]. Dostupné na internete: <<https://winstonchurchill.org/publications/finest-hour/finest-hour-170/churchill-and-the-jews/>>
- [37] POWLEY, Elizabeht. 2003. *Strengthening Governance: The Role of Women in Rwanda's Transition*, [online]. 2003. [cit.2020-28-03]. Dostupné na internete: <https://www.inclusivesecurity.org/wp-content/uploads/2012/08/10_strengthening_governance_the_role_of_women_in_rwanda_s_transition.pdf>
- [38] POWLEY, Elizabeth. 2007. *Rwanda: The Impact of Women Legislators on Policy Outcomes Affecting Children and Families*. [online]. 2007. [cit.2020-05-04]. Dostupné na internete: <<https://www.unicef.org/sowc07/docs/powley.pdf>>
- [39] SELLSTROM, Tor a kol. 1996 *The International Response to Conflict and Genocide: Lessons from the Rwanda Experience*. [online]. 1996. [cit.2020-27-02]. Dostupné na internete: <<https://www.oecd.org/derec/unitedstates/50189653.pdf>>

- [40] SCHWANDT, Hilary M. a kol. 2018. “*Family planning in Rwanda is not seen as population control, but rather as a way to empower the people*”: examining Rwanda’s success in family planning from the perspective of public and private stakeholders. [online]. 2018. [cit.2020-12-04]. Dostupné na internete: <<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6245814/>>
- [41] STERIO, Milena – SCHARF, Michael. 2019. *The Legacy of Ad Hoc Tribunals in International Criminal Law*. [online]. 2019. [cit.2020-06-03]. Dostupné na internete: <<https://www.cambridge.org/core/books/legacy-of-ad-hoc-tribunals-in-international-criminal-law/4CFCE4E7C5A01915B0102A3D8CBBFEBA>>
- [42] THE COMMONWEALTH. 2020. *Rwanda: History*. [online]. 2020. [cit.2020-03-02]. Dostupné na internete: <<https://thecommonwealth.org/our-member-countries/rwanda/history>>
- [43] THE INTERNATIONAL MILITARY TRIBUNAL. 1947. *Trial of The Major War Criminals Before the International Military Tribunal*. [online]. 1947. [cit.2020-15-01]. Dostupné na internete: <https://www.loc.gov/rr/frd/Military_Law/pdf/NT_Vol-I.pdf>
- [44] TRIAL WATCH. 2016. *Pauline Nyiramasuhuko*. [online]. 2016. [cit.2020-16-03]. Dostupné na internete: <<https://trialinternational.org/latest-post/pauline-nyiramasuhuko/>>
- [45] UNITED NATIONS. 1969. *Vienna Convention on the Law of Treaties*. [online]. 1969. [cit.2020-16-01]. Dostupné na internete: <<https://www.refworld.org/docid/3ae6b3a10.html>>
- [46] UNITED NATIONS. 1994 *Resolution 955*. [online]. 1994. [cit.2020-03-03]. Dostupné na internete: <https://www.irmct.org/specials/ictr-remembers//docs/res955-1994_en.pdf>
- [47] UNITED NATIONS GENERAL ASSEMBLY. 1946. *The Crime of Genocide*. [online]. 1946. [cit.2020-15-01]. Dostupné na internete: <<https://www.refworld.org/docid/3b00f09753.html>>
- [48] UNITED NATIONS GENERAL ASSEMBLY. 1948. *Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide*. [online]. 1948. [cit.2020-16-01]. Dostupné na internete: <<https://www.refworld.org/docid/3ae6b3ac0.html>>
- [49] UNITED NATIONS INTERNATIONAL RESIDUAL MECHANISM FOR CRIMINAL TRIBUNALS. 2020. *The ICTR in Brief*. [online]. 2020. [cit.2020-22-02]. Dostupné na internete: <<https://unictr.irmct.org/en/tribunal>>

- [50] UNITED NATIONS OFFICE ON GENOCIDE PREVENTION AND THE RESPONSIBILITY TO PROTECT. 2020 *The Genocide Convention*. [online]. 2020. [cit.2020-16-01]. Dostupné na internete <<https://www.un.org/en/genocideprevention/genocide-convention.shtml>>
- [51] UNITED NATIONS OFFICE ON GENOCIDE PREVENTION AND THE RESPONSIBILITY TO PROTECT. 2020. *When to refer to a situation as “genocide”*. [online]. 2020. [cit.2020-16-01]. Dostupné na internete <<https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/publications-and-resources/GuidanceNote-When%20to%20refer%20to%20a%20situation%20as%20genocide.pdf>>
- [52] UNITED TO END GENOCIDE. 2006. *The Rwandan Genocide*. [online]. 2006. [cit.2020-25-02]. Dostupné na internete: <<http://endgenocide.org/learn/past-genocides/the-rwandan-genocide/>>
- [53] UWINEZA,Peace - PEARSON, Elizabeth: 2009. *Sustaining Women’s Gains in Rwanda: The Influence of Indigenous Culture and Post-Genocide Politics* [online]. 2009. [cit.2020-24-03]. Dostupné na internete: <https://www.inclusivesecurity.org/wp-content/uploads/2012/08/1923_sustaining_womens_gains_nocover.pdf>
- [54] VAN DER VYVER, Johan D. 1999. *Prosecution and Punishment of the Crime of Genocide*. [online]. 1999. [cit.2020-15-01]. Dostupné na internete: <<https://ir.lawnet.fordham.edu/ilj/vol23/iss2/2/>>
- [55] WALDORF, Lars. 2009. *Transitional Justice and DDR: The Case of Rwanda*. [online]. 2009. [cit.2020-27-02]. Dostupné na internete: <<https://www.ictj.org/sites/default/files/ICTJ-DDR-Rwanda-CaseStudy-2009-English.pdf>>
- [56] WOMEN'S COMMISSION FOR REFUGEE WOMEN AND CHILDREN. 1997. *Rwanda's Women and Children: The Long Road to Reconciliation. A Field Report Assessing the Protection and Assistance Needs of Rwandan Women and Children*. [online]. 1997. [cit.2020-06-03]. Dostupné na internete: <<https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED420411.pdf>>
- [57] WORLD ECONOMIC FORUM. 2018. *Global Gender Gap Report 2018*. [online]. 2018. [cit.2020-09-04]. Dostupné na internete: <http://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2018.pdf>

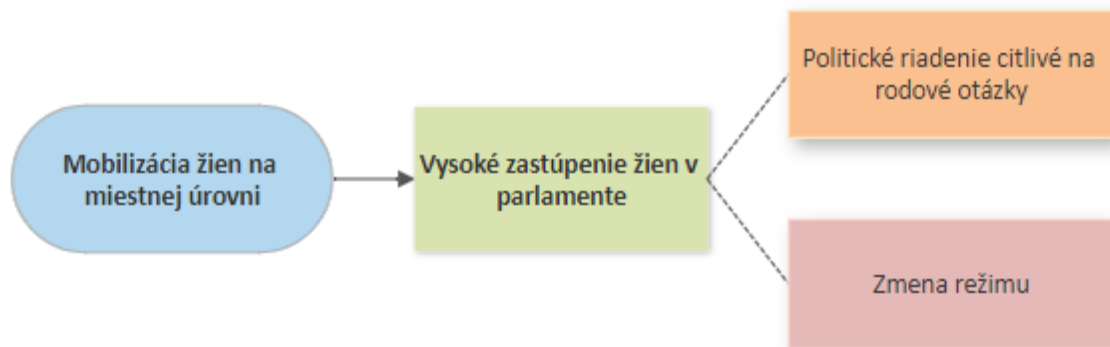
- [58] WORLD ECONOMIC FORUM. 2020. *Global Gender Gap Report 2020*. [online]. 2020. [cit.2020-09-04]. Dostupné na internete: <http://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2020.pdf>
- [59] WORLD POPULATION REVIEW. 2020. *Rwandan population 2020*. [online]. 2020. [cit.2020-06-03]. Dostupné na internete: <<https://worldpopulationreview.com/countries/rwanda-population/>>

Pramene vnútroštátneho práva

- [1] Law n° 22/99 of 12/11/1999 to supplement book of the civil code and to institute part five regarding matrimonial regimes, liberalities and successions. [online]. 1999. [cit.2020-04-04]. Dostupné na internete: <https://migeprof.gov.rw/fileadmin/_migrated/content_uploads/MATRIMONIAL_REGIMES_LIBERALITIES_AND_SUCCESSIONS-2.pdf>
- [2] Law n°59/2008 of 10/09/2008 on prevention and punishment of gender- based violence. [online]. 2008. [cit.2020-25-03]. Dostupné na internete: <http://gmo.gov.rw/fileadmin/user_upload/laws%20and%20policies/Law_No59-2008_on_the_Prevention_and_Punishment_of_Gender-Based_Violence.pdf>
- [3] Law n°68/2018 of 30/08/2018 determining offences and penalties in general. [online]. 2018. [cit.2020-06-04]. Dostupné na internete: <<https://rwandalii.africanlii.org/sites/default/files/gazette/OG%2Bno%2BSpecial%2Bof%2B27-09-2018.pdf>>
- [4] Organic law n° 01/2012/OL of 02/05/2012 instituting the penal code. [online]. 2012. [cit.2020-04-04]. Dostupné na internete: <https://www.unodc.org/res/cld/document/rwa/1999/penal-code-of-rwanda_html/Penal_Code_of_Rwanda.pdf>
- [5] Organic Law n° 08/2005 Of 14/07/2005 determining the use and management of land in Rwanda. [online]. 2005. [cit.2020-03-04]. Dostupné na internete: <https://urbanlex.unhabitat.org/sites/default/files/organic_law_determining_the_use_and_management_of_land_in_rwanda.pdf>
- [6] Rwanda's Constitution of 2003 with Amendments through. 2015. [online]. 2015. [cit.2020-27-02]. Dostupné na internete: <<http://extwprlegs1.fao.org/docs/pdf/rwa128551.pdf>>

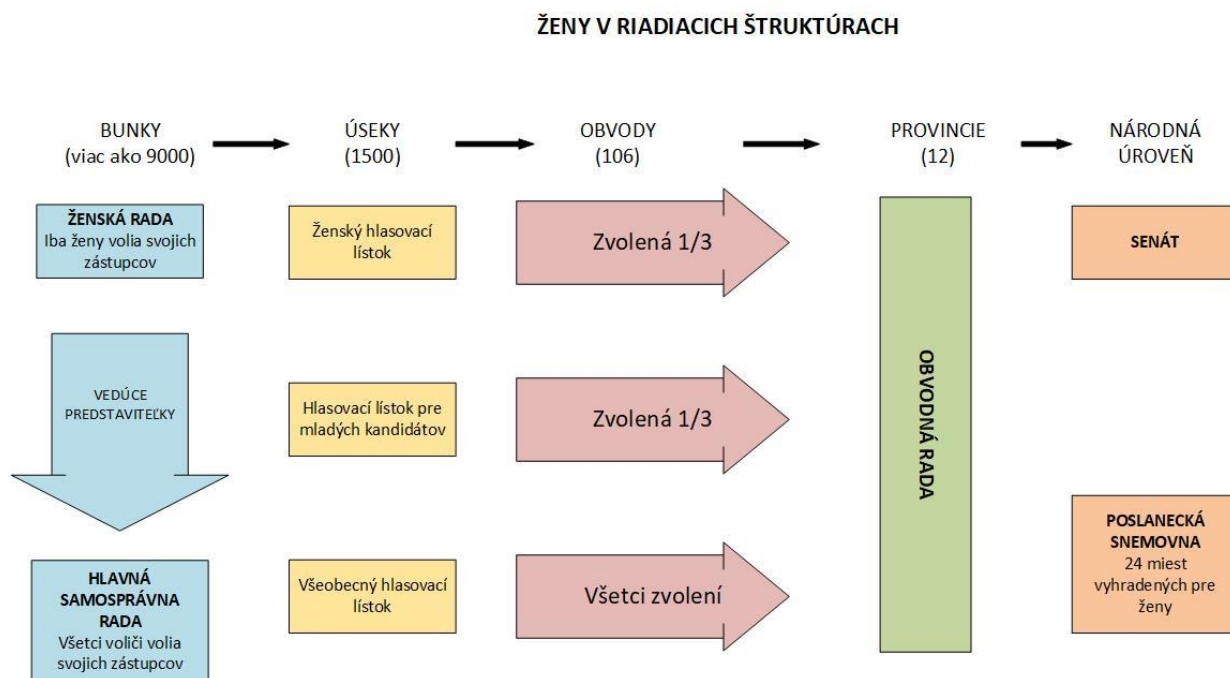
Prílohy

Príloha A: Vzťah medzi mobilizáciou žien po konflikte a zastúpením žien v parlamente

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa BERRY, Marie. 2015. *From violence to mobilization: Women, war, and threat in Rwanda*. [online]. 2015. [cit.2020-05-04]. Dostupné na internete: <https://www.researchgate.net/publication/286625720_From_violence_to_mobilization_Women_war_and_threat_in_Rwanda>

Príloha B: Volebný mechanizmus slúžiaci na zahrnutie žien do riadiacich orgánov na všetkých úrovniach

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa POWLEY, Elizabeht. 2003. *Strengthening Governance: The Role of Women in Rwanda's Transition*, [online]. 2003. [cit.2020-28-03]. Dostupné na internete: <https://www.inclusivesecurity.org/wp-content/uploads/2012/08/10_strengthening_governance_the_role_of_women_in_rwanda_s_transition.pdf>